

Izborna posmatračka misija
Evropske unije

Konačni izveštaj
Parlamentarni izbori na Kosovu
2017.

PARLAMENTARNI IZBORI NA KOSOVU*

11. JUN 2017. GODINE

KONAČNI IZVEŠTAJ

IZBORNA POSMATRAČKA MISIJA EVROPSKE UNIJE

Izborne posmatračke misije Evropske unije su nezavisne od institucija Evropske unije. Informacije i stavovi prikazani u ovom izveštaju proizilaze od autora i ne predstavljaju nužno zvanično mišljenje Evropske unije. Ni institucije i tela Evropske unije, niti bilo koje lice koje dela u ime istih, ne mogu biti odgovorni za korišćenje informacija sadržanih u izveštaju.

Izveštaj je dostupan na engleskom, albanskom i srpskom jeziku. Zvaničnom verzijom bi samo trebalo smatrati izveštaj na engleskom jeziku.

* Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

SADRŽAJ

I. KRATAK PREGLED	4
II. UVOD	7
III. OSNOVNE POLITIČKE INFORMACIJE	8
A. POLITIČKI KONTEKST	8
B. GLAVNI POLITIČKI AKTERI	8
IV. PRAVNI OKVIR	9
A. GLAVNE KARAKTERISTIKE	9
B. IZBORNI SISTEM	10
C. IZBORNA PRAVA	11
D. SKRAĆENI VREMENSKI OKVIR ZA IZBORE	12
V. IZBORNA ADMINISTRACIJA	12
A. UPRAVLJAČKA IZBORNA TELA	12
B. UPIS BIRAČA	14
C. IZBORI U ČETIRI SEVERNE OPŠTINE	15
D. GLASANJE VAN KOSOVA	16
E. SERTIFIKACIJA KANDIDATA ZA IZBORE	17
VI. KAMPANJA	18
VII. FINANSIRANJE KAMPANJE	20
VIII. MEDIJI	21
A. MEDIJSKI PEJZAŽ	21
B. MEDIJSKI PRAVNI OKVIR	21
C. REGULISANJE MEDIJSKIH KAMPANJA	22
D. PRAĆENJE MEDIJA OD STRANE IPM EU	23
IX. DAN IZBORA	25
X. POSTUPAK NAKON IZBORA	26
A. OBJAVLJIVANJE PRELIMINARNIH REZULTATA (“K-VOTE”)	26
B. CENTAR ZA PREBROJAVANJE I REZULTATE	26
XI. IZBORNI SPOROVI	29
A. ŽALBE I PRITUŽBE	29
B. ZAŠTITA GLASANJA	31
XII. POSMATRAČI IZBORA	33
PREPORUKE	34
ANEKS 1: POTVRĐENI REZULTATI IZBORA	43
ANEKS 2: POSMATRANJE MEDIJA	44

I. KRATAK PREGLED

Nakon predloga izglasavanja nepoverenja Vladi koji je izglasan u Skupštini Kosova 10. maja 2017. godine, predsednik Kosova je odlučio da se vanredni parlamentarni izbori održe 11. juna. Kosovski birači su pozvani da izglasaju 120 poslanika Skupštine kroz sistem proporcionalne zastupljenosti sa preferencijalnim glasanjem koji bi garantovao mesta za nevećinske zajednice i kvotu za postizanje rodne ravnopravnosti od 30 posto. Ovo su treći parlamentarni izbori od kada je Kosovo proglasilo nezavisnost 2008. godine.

Preliminarni izbori 11. juna 2017. godine bili su veoma konkurentni i mirni u većini delova Kosova, a biračima je ponuđen informativni pluralizam o političkoj snazi konkurencije. Međutim, na izborni proces negativno je uticao veliki broj ozbiljnih dugotrajnih nedostataka koji se moraju rešiti ukoliko Kosovo želi da pokaže svoju posvećenost postizanju evropskih standarda, a naročito: netačni birački spiskovi, koji su laka meta krađe glasova, nerazumno kratak vremenski okvir za vanredne izbore, u velikoj meri neispravan sistem za glasanje van Kosova, nedovoljno precizan i transparentan proces u Centru za prebrojavanje i rezultate i nedovoljno reagovanje na nasilje i zastrašivanje u područjima Kosova u kojima žive kosovski Srbi. Ova pitanja zahtevaju jaku političku volju i posvećenost budućeg rukovodstva Kosova.

Dan izbora je, međutim, prošao mirno, a IPM EU nije primetila nijedan veći incident, uključujući i sever Kosova. Proces glasanja je dobio pozitivne ocene; posmatrači su primetili visoku učestalost porodičnog glasanja, slučajevne zloupotrebe pomoći biračima i prekomerno prisustvo posmatrača iz dva politička subjekta, protivno zakonu. Procedure za prebrojavanje glasova nisu uvek poštovane uz naglasak potrebe za boljom obukom osoblja na biračkom mestu. Veliko prisustvo domaće posmatračke grupe “Demokratija na delu“ doprinelo je transparentnosti i integritetu izbora. U četiri severne opštine značajno prisustvo međunarodne zajednice pomoglo je da se obezbedi miran proces.

U okviru zajednice kosovskih Srba, kampanju je narušilo učestalo zastrašivanje, kao i slučajevi nasilja unutar zajednice kosovskih Srba nad kandidatima i biračima, kao i nedovoljno reagovanje policije i ostalih organa za sprovođenje zakona. Ovo je uključivalo i pritisak na pojedinačne kandidate da se povuku i učestale nasilne incidente u Leposaviću, konkretno usmerene na političke partije i kandidate koji osporavaju dominantnost Srpske liste. Tokom kampanje, visoki zvaničnici u Beogradu pozvali su glasače u više navrata da glasaju za Srpsku listu. EU i ostali članovi međunarodne zajednice su izdali nekoliko saopštenja pozivajući na okončanje zastrašivanja, a IPM EU je 5. juna izdala saopštenje za javnost na pomenutu temu.

Pravni okvir pruža dovoljnu osnovu za izbore u skladu sa međunarodnim standardima na koje se Kosovo obavezalo u svom Ustavu, ali sadrži i odredbe da se vanredni parlamentarni izbori moraju održati između 30 i 45 dana nakon raspuštanja Skupštine, što je nerazumno kratak vremenski okvir koji predstavlja izazov. U ovom slučaju, predsednik je odlučio da održi izbore u najkraćem mogućem vremenskom roku od 30 dana, što je za rezultat imalo izazove u ispunjavanju rokova za samo organizovanje izbora. Ovo je negativno uticalo na čitav proces. Određeni zakonski rokovi nisu ispoštovani, poput sertifikacije kandidata za liste nevećinskih zajednica, imenovanja biračkih komisija i slanje izbornog materijala za birače koji su registrovani van Kosova.

Zbog široko rasprostranjene zabrinutosti da, kao posledica dve odluke Ustavnog suda iz 2014. godine, samo politički subjekat koji dobije najviše mesta u Skupštini može dobiti šansu da formira buduću izvršnu vlast, većina glavnih političkih partija na strani kosovskih Albanaca su se prerasporedile u poslednjem trenutku u predizborne koalicije. S obzirom na postojanje

izbornog sistema otvorene izborne liste, ovo je dovelo do rivalstva između političkih stranaka u ovim predizbornim koalicijama, jer su se iste morale takmičiti za preferencijalne glasove na istim listama. Takođe je ovo otežalo posao posmatranja za predstavnike kandidata, i tako načinilo osnivanje komisija, odbora i kreiranje biračkih mesta spornim pitanjem.

Demokratska partija Kosova (PDK) je formirala predizbornu koaliciju sa Alijansom za budućnost Kosova (AAK), Inicijativom za Kosovo (NISMA) i manjim strankama.

Demokratska liga Kosova (LDK) i Alijansa za novo Kosovo (AKR) formirale su drugu koaliciju. Među većim strankama kosovskih Albanaca, samo se Samoopredeljenje kandidovalo bez koalicionih partnera.

Politički spektar zajednice kosovskih Srba bio je fragmentiran, pri čemu su politički subjekti kao što su Partija kosovskih Srba (PKS), Samostalna liberalna stranka (SLS) i Progresivna demokratska stranka (PDS) predstavljale izazov dominaciji Srpske liste. Visoki zvaničnici Srbije pozvali su birače u više navrata da glasaju za Srpsku listu.

Uz izuzetak oblasti sa većinskim stanovništvom kosovskih Srba, atmosfera kampanje bila je uglavnom mirna, omogućujući političkim subjektima slobodno prenošenje poruka biračima. Kandidati su se uglavnom uzdržali od neadekvatne retorike. Međutim, kao što je bio slučaj na prethodnim izborima, politički subjekti su započeli sa aktivnostima kampanje pre zvaničnog početka kampanje, a posmatrači IPM EU prijavili su slučajeve korišćenja javnih sredstava za potrebe kampanje. Navodi o pritisku i zastrašivanju nad biračima dospeli su i iz nekoliko regiona.

Ženski kandidati nisu dobili jednaku podršku za svoje kampanje od svojih političkih subjekata. Novac i medijska pokrivenost bili su prioritetni za muške kandidate. Žene su retko bile na rukovodećim položajima u timovima kampanje.

Ženski kandidati su retko govorili na skupovima, a o učešću žena u javnom životu se gotovo nikada nije razgovaralo.

Iako postoji ustanovljen zakonski okvir za finansiranje kampanje, odsustvo sistematskog nadzora i mehanizma kontrole nezavisnog entiteta sa efektivnim sredstvima i procedurama ga je načinilo neefikasnim.

Centralna izborna komisija (CIK) je politički inkluzivna, njene sednice su uglavnom bile otvorenog tipa, i obavljala je aktivnosti na krajnje transparentan način. Nastojala je da donosi odluke konsenzusom i, po pravilu, nastojala da obezbedi transparentan i pravičan proces pod naročito teškim okolnostima skraćenog vremenskog okvira. Bilo je, ipak, kašnjenja u primeni informacija o glasačima, objavljivanju odluka i usvajanju preventivnih mera za borbu protiv prevara. Prisustvo žena u izornoj upravi i dalje ostaje preterano nisko.

Za ove izbore CIK je registrovao 1.872.941 birača na osnovu podataka iz matične evidencije. Spiskovi birača i dalje predstavljaju pitanje zabrinutosti, naročito prisustvo unosa umrlih lica, činjenica da se birači ne usmeravaju do najbližeg biračkog mesta i rizik od toga da podaci birača koji borave u inostranstvu u biračkim spiskovima njihove matične opštine mogu biti zloupotrebjeni na dan izbora. Birači su imali ograničenu mogućnost da provere svoje podatke u biračkim spiskovima i zatraže promene, uglavnom usled skraćenih rokova i ograničene informativne kampanje.

Sertifikacija kandidata je uglavnom bila nekontroverzna; međutim, razvijen je kompleksni spor oko sertifikacije navodno "etničkih" kosovskih Albanaca koji su predstavljeni kao kandidati na dve liste koje se takmiče za mesta zagantovana za nevećinske zajednice. Ovi slučajevi

ilustruju slabosti u sistemu za zastupanje nevećinskih stranaka, a naročito nejasna pravna sredstva koja CIK koristi da spreči zloupotrebe, kao i nedostatak garancije prava na efikasan pravni lek kada se izbori održavaju u skraćenom vremenskom roku.

Uputstva o tome da li sve vrste srpskih ličnih karata treba prihvatiti kao važeće lične karte za glasanje nisu bila jasna. Ovo je za rezultat imalo zabunu u Leposaviću i drugim oblastima na dan izbora.

U skladu sa sporazumom između CIK-a i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), i kao mera izgradnje poverenja, međunarodno osoblje OEBS-a je bilo prisutno u svakom biračkom odboru (BO) u severnim opštinama kako bi davali savete i pomagali, uz ovlašćenje da prijavljuju kršenja CIK-u. Osoblje OEBS-a je takođe pratilo prevoz osetljivog materijala CIK-a.

Kosovo uživa okruženje medijskog pluralizma i dobrostojeći pravni okvir za slobodu medija. Zakon o izborima zahteva pravednu i pravičnu medijsku pokrivenost, omogućava plaćeno oglašavanje i obezbeđuje besplatan politički marketing u elektronskim medijima. Nejasne pravne odredbe su dozvolile kandidatima da konstantno kupuju sponzorisanu pokrivanje aktivnosti kampanje, pored strogo regulisanog plaćenog političkog oglašavanja.

Mediji su široko pokrili izbornu kampanju i, uopšteno govoreći, ponudili biračima pluralističke informacije o konkurentnim političkim snagama. Medijska pokrivenost na glavnim TV kanalima je bila uglavnom uravnotežena i pravična, uz primetan izuzetak lokalnih privatnih TV kanala na srpskom jeziku, *TV Most* i *TV Puls*, koji su skoro isključivo pokrivali Srpsku listu. Međutim, vodeći TV kanali su iskusili ometanje u vidu uplitanja u pokušaje organizovanja izbornih debata u skladu sa zakonom od strane koalicije PAN, koja je zahtevala povoljniji tretman. Nezavisna komisija za medije je u suštini igrala pasivnu ulogu.

Nakon brojanja, Centralna izborna komisija (CIK) je počela sa objavljivanjem podataka o vanrednim izborima na svojoj internet stranici, koje je osoblje CIK-a slalo elektronskim putem i koji su dostavljeni na svim biračkim mestima, sistem poznat kao K-vote. Kako ovaj sistem nije obuhvatio birače koji žive van Kosova, niti uslovne glasove koji su se brojali na centralnom nivou narednih dana, to je povećalo transparentnost procesa i dalo biračima brze naznake o trendovima rezultata.

Centar za prebrojavanje i rezultate (CPR) u Prištini je pokazao preko potrebni dodatni nivo nadzora rezultata izbora i čitavog procesa. Iako ostaje neophodan da bi se obezbedio određeni nivo kontrole podataka o biračkim mestima i kako bi se prebrojavali glasovi van Kosova i uslovni glasovi, proces CPR-a bi mogao biti efikasniji. Neke od njegovih metoda troše previše vremena i delovima procesa nedostaje transparentnost i preciznost, naročito u pogledu postupanja sa uslovnim glasovima i odlukama o prebrojavanju.

Od ukupno 2.490 glasačkih kutija na biračkim mestima, 189 je poslato u karantin nakon dolaska u CPR zbog pogrešnih brojeva zaštitnih pečata ili nepotpunog ili nestalog materijala. CIK je 15. juna odlučio da ponovo izbroji 30 ovakvih kutija. CIK je takođe naložio ponovno brojanje na 395 drugih biračkih mesta, najviše usled neslaganja među glasovima za kandidate i glasovima za njihov politički entitet. Ovo je svelo broj prebrojavanja na biračkim mestima na 425 u ovoj fazi.

Nakon objavljivanja rezultata izbora 29. juna od strane CIK-a, Izbornom panelu za žalbe i predstavke (IPŽP) je upućeno 66 žalbi koje su dovele do prebrojavanja na još 117 biračkih mesta. Prebrojavanja su dovela do nekoliko promena u raspodeli mandata. Dana 4. jula, od pet pet žalbi na odluke IPŽP-a Vrhovnom sudu, isti je odbacio tri kao neosnovane i uvažio dve ostale. Jedna žalba Vrhovnom sudu je dovela do ponovnog brojanja na još 23 biračka mesta.

Ukupno je naloženo 565 prebrojavanja na dan nakon izbora. Nakon završetka žalbenog postupka, CIK je sertifikovao rezultate 8. jula, otvorivši na taj način put ka osnivanju novih institucija.

Izborni panel za žalbe i predstavke (IPŽP) je postupao u skladu sa zakonom i sopstvenim internim odredbama, prateći procedure, pružajući pravnu osnovu i obrazloženje svojih odluka, objavljujući svoje odluke i poštujući rokove koji su bili tesni.

Potpuno suprotno asertivnim aktivnostima nekih od izabраниh tužilaca i čak nekih od sudija osnovnog suda na dan izbora i oko dana izbora, dokazalo se skoro nemogućim propratiti više od 600 navoda za prekršaje tokom izbora koji su prosleđeni tužilaštvu nakon parlamentarnih izbora iz 2014. godine. Usled nedostatka integrisanog sistema upravljanja predmetima između kosovskog tužilačkog i sudskog sistema, prikupljanje podataka za predmete je teško. Ovo umanjuje poverenje u kažnjavanje svih ili većine izbornih prekršaja i krađa.

CIK je akreditovao ukupno 29.264 posmatrača iz političkih stranaka, koalicija, međunarodnih organizacija, domaćih NVO, ambasada i medija. Od ovih, 8.830 je bilo iz lokalnih NVO-a i 301 iz međunarodnih organizacija. Demokratija na delu, koalicija NVO-a, je bila glavna lokalna grupa za praćenje izbora. Poslala je preko 2.500 posmatrača i izdala nekoliko izveštaja o izbornim kampanjama i danu izbora.

II. UVOD ¹

Nakon poziva predsednika Kosova upućenog 11. maja 2017. godine, EU je 19. maja poslala Izbornu posmatračku misiju (IPM EU) da prati vanredne parlamentarne izbore održane 11. juna. IPM EU je predvodio g. Alojz Peterle, poslanik Evropskog parlamenta (ČEP) i nekadašnji premijer Slovenije. Misiju su sačinjavali: glavni tim od osam analitičara, 16 dugoročnih posmatrača (DP) koji su bili prisutni od 25. maja, i 32 kratkoročna posmatrača (KP) koji su bili prisutni od 6. do 14. juna. U prilog tome, Misiji se pridružilo 40 lokalno regrutovanih kratkoročnih posmatrača (LRKP) i delegacija Evropskog parlamenta koju je predvodio poslanik parlamenta Igor Šoltes iz Slovenije.

Na sam dan izbora, ukupno 103 posmatrača iz 25 država članica EU, Norveška i Švajcarska su izveštavali iz svih 38 opština Kosova, obavljajući posmatranje na 403 biračkih mesta. DP su ostali na terenu kako bi pratili postupke dan nakon izbora i posmatrali aktivnosti suda i centra za rezultate u Prištini. Glavni tim je napustio Kosovo 2. jula, osim pravnih analitičara koji su ostali još par dana kako bi propratili žalbene i pritužbene procese.

IPM EU je ocenila čitav izborni proces u odnosu na međunarodne i evropske standarde za demokratske izbore, kao i zakone Kosova. IPM EU je nezavisna u svojim nalazima i zaključcima i obavlja delatnosti u skladu sa Deklaracijom načela za međunarodno posmatranje izbora.

IPM EU želi da izrazi svoju zahvalnost organima vlasti Kosova, Centraloj izbornoj komisiji i ostalim institucijama, policiji, političkim strankama, medijima i civilnom društvu na njihovoj saradnji i pomoći tokom prisustva Misije. IPM EU takođe izražava zahvalnost Kancelariji EU/SPEU, EULEX-u, KFOR-u, OEBS-u i diplomatskim predstavnicima država članica EU, Norveške i Švajcarske.

¹ Ovaj izveštaj je preveden na albanski i srpski jezik, ali se verzija na engleskom smatra jedinom zvaničnom verzijom.

III. OSNOVNE POLITIČKE INFORMACIJE

A. Politički kontekst

Nakon predloga izglasavanja nepoverenja Vladi koji je izglasan u Skupštini 10. maja, predsednik Kosova je naložio da se vanredni parlamentarni izbori održe 11. juna. Kosovski birači su pozvani da izglasaju 120 poslanika Skupštine kroz sistem proporcionalne zastupljenosti sa preferencijalnim glasanjem koji bi garantovao mesta za nevećinske zajednice i kvotu za postizanje rodne ravnopravnosti od 30 posto. Ovo su treći parlamentarni izbori od kada je Kosovo proglasilo nezavisnost 2008. godine.

Nakon vanrednih parlamentarnih izbora 2014. godine, Demokratska partija Kosova (PDK) sa jedne strane, i postizborna koalicija Demokratske lige Kosova (LDK), Alijanse za budućnost Kosova (AAK) i Inicijative za Kosovo (NISMA) koje je podržalo Samoopredeljenje, sa druge strane, su se pozvali na pravo da nominuju predsednika Skupštine i oforme izvršnu vlast. O ovom pitanju je odlučio Ustavni sud. U presudi AGJ 671/14 iz 1. jula 2014. godine o nadležnostima predsednika Kosova, odlučeno je da se stranki ili predizbornoj koaliciji koja je dobila najviše mesta mora dati mogućnost predviđena Ustavom da nominuje kandidata za premijera. Sud je dalje procenio da nije isključena mogućnost da predsednik Kosova može takođe odlučiti da da istoj stranki ili koaliciji drugu i poslednju priliku za predlaganje drugog kandidata, ali se uzima u obzir da predsednik mora da proceni za koju političku stranku ili koaliciju postoji najveća verovatnoća da će predložiti kandidata koji će dobiti neophodne glasove u Skupštini osnivanje nove izvršne vlasti.

Većina velikih političkih stranaka na Kosovu su, izgleda, zaključile iz odluke AGJ 671/14 i naknadne odluke AGJ 700/14 da je postojala verovatnoća za ustavom predviđenom mogućnosti da isti najveći predizborni politički subjekat može da nominuje premijera i formira izvršnu vlast. Direktna posledica ovoga je, čini se, način na koji su se političke partije usmeravale ka formiranju koalicija pre izbora 11. juna uprkos osnovnim razlikama između njih.

B. Glavni politički akteri

CIK je sertifikovao dvadeset šest političkih subjekata za učestvovanje na parlamentarnim izborima. Među njima je bilo pet albanskih, dva turska, tri bošnjačka, tri romska, tri goranska, dva aškalijska i dva egipćanska subjekta.

Najveći kosovski politički subjekat je bila koalicija Demokratske partije Kosova (PDK), Alijanse za budućnost Kosova (AAK), i Inicijative za Kosovo NISMA, često nazivana "PAN" koalicija. Koalicija je predstavljena CIK-u pre samog isteka roka za prijavljivanje za sertifikovanje i sačinjavala je i 12 drugih manjih stranaka pored tri vodeće stranke. Ove tri stranke koje su predvođene nekadašnjim liderima Oslobođilačke vojske Kosova (OVK), su imenovale Ramuša Haradinaja (AAK) kao svog kandidata za mesto premijera, dok je Kadri Veselji (PDK) bio na vrhu izborne liste. Druga koalicija po veličini, često nazivana "LAA" koalicija, je bila koalicija Demokratske lige Kosova (LDK) premijera Ise Mustafe, Alijanse za novo Kosovo (AKR) Bedžeta Pacolija i novog entiteta, Alternative, na čelu sa Mimosom Kusari-Ljilja, gradonačelnicom Đakovice. Njihov kandidat za premijera je bio Avdulah Hoti. Samoopredeljenje, na čelu sa Visarom Imerijem, se kandidovala samostalno i predstavila nekadašnjeg lidera stranke Aljbina Kurtija kao svog kandidata za premijera. Izbor kandidata za premijera je zasnovan na popularnosti kandidata i njihovoj sposobnosti da prikupe glasove za njihove političke subjekte.

Politički spektar zajednice kosovskih Srba je bio raspodeljen, pri čemu su politički entiteti kao što je Partija kosovskih Srba (PKS) na čelu sa Aleksandrom Jablanovićem, Samostalna

liberalna stranka (SLS) na čelu sa Slobodanom Petrovićem, i Progresivna demokratska stranka (PDS) na čelu sa Nenadom Rasićem, predstavljale izazov dominantnosti Srpske liste koju je podržao Beograd, a na čijem je čelu Slavko Simić.

Što se tiče ostalih nevećinskih zajednica, glavni konkurentni kandidati su bili VAKAT, koalicija četiri bošnjačke političke partije (Demokratska partija Bošnjaka, Demokratska stranka Vatan, Bošnjačka stranka Kosova) Nova Demokratska stranka (NDS), Demokratska partija Turaka Kosova (DPTK), Kosovska nova romska partija (KNRP), Ujedinjena partija Roma Kosova (PREBK), Jedinstvena goranska partija (JGP) i Demokratska partija Aškalija Kosova (PDAK).

IV. PRAVNI OKVIR

A. Glavne karakteristike

Pravni okvir pruža dovoljnu osnovu za demokratske izbore u skladu sa međunarodnim standardima za koje se Kosovo obavezalo u svom Ustavu, ali sadrži i teške odredbe za vanredne izbore. Od 2011. godine, bilo je nekoliko neuspješnih pokušaja da se sveobuhvatno reformira izborni sistem i reše prethodno identifikovani nedostaci, uključujući mogućnost raspisivanja vanrednih izbora u izuzetno kratkom roku i, kao posledica toga, skrate rokovi u okviru izbornog kalendara, redukujući tako nekoliko izbornih prava.

Uz svega nekoliko izuzetaka (u odredbama o izborima), pravni okvir koji je upravljao prethodnim zakonodavstvom i lokalnim izborima, prema tome, ostaje primenjiv i za vanredne parlamentarne izbore 2017. godine. Ključni delovi zakonodavstva na Kosovu su Ustav Kosova i Zakon o opštim izborima (ZOI) iz 2008. godine, koji je izmenjen u oktobru 2010. godine kako bi se uvrstile određene promene u postupcima za žalbe i pritužbe, kao i sistem preferencijalnog glasanja.

Relevantno sekundarno zakonodavstvo obuhvata Poslovnik o radu Centralne izborne komisije od 4. septembra 2008. godine; Poslovnik o radu Izbornog panela za žalbe i predstavke iz decembra 2015. godine, koji proširuje zakon po pitanju upravljanja žalbama i pritužbama; i 19 odredbi donetih 2013, 2015. i 2016. godine od strane CIK-a koje se proširuju na načela sadržana u ZOI. Drugi zakoni relevantni za izborni proces su Krivični zakonik od aprila 2012. godine, Zakon o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu (LPPRC), izmenjen 2011. i 2012. godine, Zakon o upotrebi jezika od 27. jula 2006. godine, i Zakon o finansiranju političkih stranaka od 16. septembra 2010. godine, izmenjen 2011. i 2013. godine.

Kosovo nije stranka potpisnica ni za koji instrument međunarodnih ljudskih prava. Štaviše, član 22 Ustava navodi direktnu primenu više sporazuma i instrumenata relevantnih za izbore². Pored toga, član 53 Ustava obavezuje kosovske vlasti da tumače ljudska prava i slobode zagarantovane zakonom i Ustavom u skladu sa sudskim odlukama Evropskog suda za ljudska prava. Prava sadržana u EKLjP su direktno primenjiva, i u slučaju sukoba imaju prioritet nad odredbama kosovskih zakona³. Pored toga, 11. juna 2014. godine Komitet ministara Saveta

² Oni uključuju Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njene protokole, Okvirnu konvenciju Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina, Konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena.

³ Međutim, pošto Kosovo nije stranka EKLjP, stanovnici Kosova nemaju pravno mestu u Evropskom sudu za ljudska prava. Tumačenje i sprovođenje njihovih ljudskih prava stoga ostaje u kosovskom pravosudnom

Evrope je odobrio članstvo Kosovu u Evropskoj komisiji za demokratiju, poznatoj kao Venecijanska komisija. Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije iz oktobra 2002. godine sada ima ojačanu važnost kao referenca za sprovođenje demokratskih izbora na Kosovu.

Neki od nedostataka u zakonu koji su izašli na videlo tokom ovih izbora jesu: pravo na skraćivanje rokova u okviru izbornog kalendara za vanredne izbore, čime se umanjuju izborna prava, zatim, nedostatak jasnoće o tome kako se ocenjuje kvalifikovanost kandidata za zastupanje nevećinskih političkih subjekata; i krajnje opšte pravilo o zastupljenosti manjinskih predstavnika u organima za upravljanje izborima.

Dalje praznine u ZOI-ju su popunjene odredbama u 19 propisa CIK-a i IPŽP-ovim Poslovnikom, gde ih treba regulisati zakonom pošto se bave ključnim aspektima izbornog procesa. Ovo naročito uključuje procedure u Centru za prebrojavanje i rezultate (CPR), koje su jedino pomenute u odredbama CIK-a br. 6 i br. 9. Postupak odlučivanja o poništenju rezultata izbora i organizovanju ponovnog glasanja je nejasan u ZOI-ju i jedva da je regulisan u odredbama CIK-a br. 9 i br. 6. Konačno, ZOI u kombinaciji sa svojim izmenama i dopunama je zbunjujuće čitati s obzirom na relevantne rokove za podnošenje žalbi i praktično ne pruža nikakve smernice o neophodnom sadržaju takvih žalbi. Ova pravila se nalaze u Poslovniku o radu IPŽP-a, koji pruža neophodne detalje⁴.

B. Izborni sistem

Sto dvadeset (120) članova Skupštine Kosova se bira na četvorogodišnji mandat u jednoj izbornoj jedinici kroz proporcionalni sistem uz zagarantovana mesta za nevećinske zajednice, preferencijalno glasanje za kandidate i rodnu kvotu. Za nevećinske zajednice zagarantovano je dvadeset mesta, uključujući 10 za zajednicu kosovskih Srba.⁵

Glasači označavaju svoj odabir političkog entiteta i mogu označiti do pet kandidata iz izabranog političkog entiteta. Ukoliko je glasački listić označen sa više od pet kandidata, glasovi se poništavaju i računa se samo glas za politički subjekat.

Među mestima dodeljenim političkom entitetu, pol koji je dobio manje mesta trebalo bi da sačinjava najmanje 30% od ukupnog broja mesta koje je osvojio politički entitet. Ukoliko to nije slučaj, kandidati sa najmanje glasova više zastupljenog pola će zameniti sledeći kandidat sa spiska manje zastupljenog pola. Zamena se nastavlja dok oba pola ne okupiraju najmanje 30% mesta.

sistemu. Poverenje javnosti u kosovski pravosudni sistem je slabo, a za građanske i krivične predmete i parnice se može čekati i do nekoliko godina do prvog saslušanja.

⁴ Poslovnik o radu se u stvari razlikuje od ZOI-ja u pogledu roka za podnošenje predizbornih žalbi (72 sata, u Poslovniku o radu 24 sata). IPŽP očigledno ne odbacuje predizborne žalbe sve dok su podnesene u roku od 72 sata nakon navodnog kršenja, a ionako se praktično sve žalbe dostavljaju u roku od 24 sata. Međutim, bilo bi važno širiti informacije o zahtevu za pružanje ili iskazivanje dokaza uz žalbu i dati podnosiocima žalbi i pritužbi više vremena i informacija kako bi adekvatno pripremili svoje žalbe i pritužbe.

⁵ Preostalih deset mesta se raspodeljuje da sledeći način: Zajednica Roma (1 mesto), zajednica Aškalija (1 mesto), zajednica Egipćana (1 mesto), zajednica Roma, Aškalija ili Egipćana sa najviše ukupnih glasova (1 mesto), zajednica Bošnjaka (3 mesta), zajednica Turaka (2 mesta) i zajednica Goranaca (1 mesto).

C. Izborna prava

Univerzalno i jednako pravo glasa

Pravni okvir pruža inkluzivnu definiciju podobnosti glasača. Univerzalno i jednako pravo glasa zagantovano je članom 45 Ustava, u kojem se navodi da “Svaki građanin (...) koji je napunio osamnaest godina, čak i na dan izbora, ima pravo da bira i bude biran, osim ako je to pravo ograničeno odlukom suda.”

ZOI prevazilazi i ovo. Međutim, čak i kada se tumači u vezi sa drugim relevantnim zakonima, kao što je Zakon o registrima o civilnom stanju i Zakon o državljanstvu, nejasnoće ostaju. Izgleda da je opšta namera ovog pravnog korpusa da sveobuhvatno uključi podobnosti glasača, tako da ne samo građani, već i svako lice starosti od 18 godina ko može biti građanin Kosova, čak i ako to nije, ima pravo glasa. Ovo se odnosi na sve one potencijalne birače koji usled istorijskih događaja i kretanja stanovništva tokom poslednjih decenija nisu građani Kosova. Prema članu 5 ZOI-ja, lice ima pravo na glasanje ako je registrovano kao građanin Kosova u Centralnom civilnom registru; ili ako je bilo stanovnik Kosova 1. januara 1998. godine; ili ako je pridobilo status izbeglog lica nakon 1. januara 1995. godine i kao takvo ima pravo na upis u Centralni civilni registar kao stalni stanovnik Kosova.⁶

Ograničenja podobnosti za glasanje u ZOI-ju obuhvataju slučajeve u kojima je lice proglašeno duševno nekompetentnim pravosnažnom sudskom odlukom, služi kaznu koju je izrekao Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) ili je optuženo od strane MKSJ i nije uspelo da se pridržava naloga da se pojavi pred Međunarodnim sudom.

Podobnost kandidata

Opšti kriterijumi za kandidovanje za izbore su prikazani u ZOI-ju. Lice čije se ime pojavljuje na biračkom spisku ima pravo da bude registrovano kao kandidat, ali ZOI ograničava ovo pravo u odnosu na prilično veliki broj kategorija osoba koje nemaju pravo kandidovanja, npr. članovi vojske, policije, sudije i tužioci, članovi bilo kog organa za upravljanje izborima i diplomate.

Za kandidate koji su trenutno uključeni u krivične postupke, zakon poštuje pretpostavku nevinosti sve dok lice ne bude proglašeno krivim od strane suda. Međutim, osoba koja je proglašena krivom za krivično delo konačnom odlukom suda u poslednje tri godine; ili koja nije platila novčanu kaznu koju je nametnula IPŽP ili CIK; ili nije uspela da se pridržava naloga IPŽA-a, nije podobna kao kandidat.

Niko ko je već član drugog izabranog zakonodavnog tela (kao što je skupština opštine) ne može zauzeti mesto u skupštini, osim ukoliko ne preda jedan od svojih mandata.

Druga prava i slobode relevantne za izbore

Ustav predviđa načelo ravnopravnosti svih pojedinaca pred zakonom i poštovanje svih međunarodno priznatih osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i zaštitu prava i učešća svih

⁶ Član 5.1 ZOI:

Lice ima pravo na glasanje na izborima u skladu sa ovim Zakonom ukoliko ima barem osamnaest (18) godina starosti na dan izbora i ispunjava najmanje jedan od sledećih kriterijuma:

- a) upisano je kao građanin Kosova u Centralnom civilnom registru;
- b) boravi van Kosova i napustilo je Kosovo 1. januara 1998. godine ili nakon toga, pod uslovom da ispunjava kriterijume zakona na snazi o pitanjima državljanstva Kosova; ili
- c) da je lice dobilo status izbeglice, kako je definisano u Konvenciji o statusu izbeglica od 28. jula 1951. godine i njenog Protokola od 16. decembra 1966. godine, ili nakon 1. januara 1995. godine, i da ima pravo na upis u Centralni civilni registar kao stalni stanovnik Kosova.

zajednica i njihovih pripadnika. Svako može da uživa pravo na jednaku pravnu zaštitu bez diskriminacije po bilo kom osnovu, a osnovna prava i slobode mogu biti ograničeni samo zakonom.

Zakonske odredbe takođe predviđaju prava i slobode neophodne za okruženje koje omogućava adekvatno funkcionisanje. Ustav sadrži garancije za: slobodu izražavanja, uključujući i pravo na širenje i primanje informacija i mišljenja bez ikakvih smetnji; slobodu mirnog okupljanja, slobodu udruživanja - uključujući pravo za osnivanje sindikata i učlanjivanje u njih radi zaštite svojih interesa; slobodu kretanja - svi građani imaju pravo na slobodu kretanja širom teritorije, kao i slobodu da odaberu mesto boravka; medijsku slobodu, pluralizam i zabranu cenzure.

D. Skraćeni vremenski okvir za izbore

Prema aktuelnom zakonu, vanredni izbori moraju biti održani između 30 i 45 dana nakon raspuštanja Skupštine, što je izuzetno kratkak vremenski okvir. Predsednik Kosova se odlučio za raspisivanje izbora što je to pre moguće, što je zahtevalo radikalno skraćivanje rokova u izbornom kalendaru. Ovo je negativno uticalo na čitav proces, uključujući i upravljanje predizbornim žalbama i pritužbama. Određeni zakonski rokovi nisu ispoštovani, poput sertifikacije kandidata za liste nevećinskih zajednica, imenovanja biračkih komisija i slanje izbornog materijala za birače koji su registrovani van Kosova. Kombinacija skraćenih rokova za upravljanje izborima uz rokove sa žalbama i pritužbama uticala je na pravo na efikasan pravni lek, npr. na promene na biračkom spisku, glasanje van Kosova i zastupanje manjina. Zvanična kampanja je takođe skraćena na deset dana.

V. IZBORNA ADMINISTRACIJA

A. Upravljačka izborna tela

Vanrednim parlamentarnim izborima upravlja tročlani organ za upravljanje izborima koje se sastoji od Centralne izborne komisije, 38 opštinskih izbornih komisija (OIK) i 2.490 komisija biračkih mesta (KBM).

CIK je trajan i nezavisan organ koga čini jedanaest članova. Predsedavajućeg imenuje predsednik Kosova iz reda sudija Vrhovnog suda. Mandat predsedavajućeg CIK-a traje sedam godina, počev od dana imenovanja od strane predsednika⁷. Deset drugih članova CIK-a imenuju se kao rezultat nominacija parlamentarnih grupa zastupljenih u Skupštini Kosova, uključujući i one koji imaju garantovane mandate za zajednicu kosovskih Srba i druge nevećinske zajednice.

Sekretarijat (SCIK), koji sprovodi odluke CIK-a, priprema izveštaje i preporuke za odluke CIK-a, te pruža administrativne, operativne i druge neophodne zadatke po direktivama CIK-a, podržava isti. Glavne aktivnosti SCIK-a uključuju registraciju i sertifikaciju političkih stranaka, informacije za birače, službe za birače i sve operativne poslove koji se odnose na izborni proces.

Centralna izborna komisija i njen Sekretarijat delaju u teškim uslovima za pripremu i upravljanje izbora 2017. godine zbog 30-dnevnog perioda između raspisivanja izbora i samog dana izbora, što je najkraći mogući rok u slučaju vanrednih izbora. CIK je usvojila svoj operativni plan sa veoma kratkim rokovima. Smanjeni rokovi su uglavnom uticali na pitanja

⁷ Sedmogodišnji mandat trenutnog predsedavajućeg CIK-a, Valjdet Daka, koji je započeo 16. juna 2010. godine, automatski je produžen na 90 dana nakon sertifikacije parlamentarnih izbora 2017. godine. (ZOI, čl. 61.3e).

nabavke, pripremu biračkih spiskova, glasanje izvan Kosova i informacije za birače. Neki zakonski rokovi takođe nisu ispoštovani (videti odeljak IV D iznad). Implementacija nekih od aktivnosti bila je naročito teška u ovakvim uslovima i ograničila je informacije o glasačima i pristup uslugama za birače.

Sednice CIK-a su otvorene za posmatrače, javnost i medije. Za većinu pitanja dovoljna je prosta većina glasova za donošenje odluke, sa minimalnim kvorumom od sedam članova. Za važna pitanja kao što je usvajanje propisa CIK-a, registracija i sertifikacija političkih subjekata i proglašenje izbornih rezultata, CIK ima za cilj da odluči konsenzusom. Ukoliko to nije moguće, potrebna je dvotrećinska većina. U praksi je većinu svojih odluka CIK usvojila kao kolegijalno telo; međutim, bilo je par spornih pitanja i debata u kojima su članovi CIK-a optužili svoje kolege za pristrasnost.

Opštinske izborne komisije imenovala je CIK 17. maja 2017. godine. OIK su sastavljene od šest do jedanaest članova koje su imenovala političke stranke koje su prešle izborni prag na prethodnim parlamentarnim izborima i stranke nevećinskih zajednica koje imaju različit broj predstavnika u opštini. CIK je takođe uzela u obzir rezultate sa prethodnih opštinskih izbora.⁸ Radom OIK-ova rukovodi predsednik koga zapošljava CIK.

Imenovanje i postavljanje 2.490 biračkih odbora (BO) i njihovih predsednika je bilo složen proces. BO imaju najmanje pet članova. Mehanizam za uspostavljanje BO definisan je u čl. 75-77 ZOI. On daje pravo za nominovanje političkim subjektima zastupljenim u Skupštini Kosova i političkim entitetima zastupljenim u odgovarajućoj skupštini opštine koja se kandiduje za tekuće izbore. CIK takođe poziva nove političke entitete koji su sertifikovani za tekuće izbore, nevladine organizacije i druge građanske organizacije da podnesu svoje nominacije za BO. Prema članu 77.1, jednom političkom subjektu je dozvoljeno da ima samo jednog poverenika za izbore na određenom biračkom mestu. Prema članu 77.3, imenovanje predsedništva BO treba podjednako podeliti među četiri politička entiteta koja su dobila najviše glasova na prethodnim parlamentarnim izborima u svojoj opštini.

Primena ovih odredbi pokazala se kao nepraktična i sporna. I zaista, usled činjenice da su se mnoge političke stranke sa predstavništvom u Skupštini Kosova i opštinskim skupštinama za ove izbore kandidovale zajedno u vidu predizbornih koalicija (tj. kao “politički entitet”), uobičajena procedura nominovanja postala je nepraktična, jer se “politički entiteti” registrovani za ove izbore i “politički entiteti” prisutni u državnim i opštinskim skupštinama nisu nužno podudarali. Kao posledica toga, CIK je kreirala specijalnu formulu *in camera*, koja je pokušala da osigura adekvatnu političku zastupljenost u BO. Formula je dodelila članstvo i predsedništvo nad BO među tri glavna politička entiteta kosovskih Albanaca i zajednica prisutnih u opštini ili izbornom okrugu. Opšta formula je dodelila sedam pozicija u BO trima glavnim albanskim političkim entitetima u srazmeri 3/2/2 (tri poverenika za koaliciju PAN / dva za Samoopredeljenje / dva za koaliciju LAA), međutim, usvojene su razne kombinacije kako bi se odrazilo prisustvo nevećinskih zajednica i njihovi rezultati sa prethodnih parlamentarnih izbora u datoj opštini.⁹ Ova fleksibilnost je dozvoljena zakonom ukoliko se to nužno zahteva.¹⁰

⁸ AKR, koja nije prešla izborni prag na parlamentarnim izborima 2014. godine, je imala jednog člana u dve OIK, u Đakovici i Južnoj Mitrovici, na osnovu jakih rezultata na izborima koje je AKR imala u ove dve opštine na prethodnim lokalnim izborima.

⁹ Npr. u Mamuši formula je podelila šest mesta BO između tri glavna albanska politička entiteta (3x1), turske stranke KDTP (1), romske stranke KNRP (1) i turske stranke KTAP (1)

¹⁰ Videti član 77.4 ZOI

CIK je učestvovala u žustroj raspravi o prvim nominacijama članova BO u severnim opštinama, jer sastav koji su u početku predložile OIK nije imao inkluzivnu i uravnoteženu zastupljenost među konkurentnim političkim entitetima kosovskih Srba.¹¹ Ovi sporovi o nominacijama za BO odložili su imenovanje članova od strane CIK-a do 1. juna 2017. godine i tako uticali na već zbijenu vremensku crtu za obuku članova BO-a..

Prisustvo žena u izornoj administraciji ostalo je veoma slabo. Među 11 članova CIK-a, samo je predsednik bila žena, a žene su sačinjavale samo 10,5% članova i predsedavajućih OIK-a. U 2015. godini, sedamnaest glavnih političkih entiteta na Kosovu potpisalo je deklaraciju o povećanju zastupljenosti žena u izbornim procesima kako bi osigurali uravnoteženu zastupljenost oba pola i sveli je na minimum od 40%. Koordinator CIK-a poslao je elektronsku poštu svim članovima OIK-a 22. maja 2017. godine, podsećajući ih na deklaraciju i podstaknuvši sve sertifikovane političke subjekte da nominuju više žena za BO-ove. Ipak, političke stranke nisu ispunile svoje obaveze, a na biračkim mestima koje su posetili posmatrači IPM EU na dan izbora, žene su sačinjavale samo 24% članova i 18% predsedavajućih. Sa pozitivne strane, CIK je osigurala ravnopravnost polova među trenerima, pri čemu su gotovo polovina njih bile žene.

B. Upis birača

Kosovo ima pasivni sistem upisa birača.

Prema članu 5 zakona o izborima (ZOI), lice ima pravo da glasa ako na dan izbora ima i stariji/ja je od 18 godina i zadovoljava najmanje jedan od sledećih kriterijuma:

- Upisano je kao građanin Kosova u Centralnom civilnom registru.
- Boravi van Kosova i napustilo je Kosovo 1. januara 1998. godine ili nakon toga, pod uslovom da ispunjava kriterijume zakona na snazi o pitanjima državljanstva Kosova.
- Lice je dobilo status izbeglice, kako je definisano u Konvenciji o statusu izbeglica 1. januara 1995. godine ili nakon toga, i ima pravo na upis u Centralni civilni registar kao stalni stanovnik Kosova.

Preliminarne i završne biračke spiskove sastavlja CIK na osnovu dobijenih evidencija koje je dostavila Agencija za civilnu registraciju (ACR) pri Ministarstvu unutrašnjih poslova¹². Završni birački spisak je CIK sertifikovala 31. maja i isti je obuhvatio ukupno 1.872.941 birača. CIK je saopštila da su promene još od parlamentarnih izbora u 2014. godini uključile 118.448 novih birača koji su od poslednjih izbora napunili 18 godina starosti i 36.754 birača koji su prvi put dobili ličnu kartu Kosova. Podaci o 33.542 preminulih birača i 19.796 osoba koji su se odrekli upisa u registar Kosova su uklonjeni.

Birači su imali ograničenu mogućnost da provere svoje unose u biračke spiskove i zatraže promene, uglavnom usled skraćenih rokova i ograničene informativne kampanje. Preliminarni birački spiskovi su javno dostupni u OIK-ovima od 20. do 28. maja, kao i na internet sajtu CIK-a. Ukoliko su zahtevi za promene odbijeni, birači su imali mogućnost da ospore odluke izborne

¹¹ Prema konačnom odobrenom sastavu, struktura OB-a u opštini Leposavić dala je po jednog člana svakom od četiri srpska politička entiteta, jednog za bošnjačku partiju NDS, jednog za nominaciju MIK i jedan za razmenu između dve albanske koalicije (PAN, LAA). Srpska Lista (GISL) zadržala je većinu predsedavajućih pozicija u severnim OB-ima (22 od 31 u opštini Leposavić, 6 od 13 predsedavajućih OB-a u Zvečanu, 17 od 28 u Severnoj Mitrovici i 7 od 15 mesta u OB u Zubinom Potoku.

¹² U opštinama, Opštinske kancelarije za civilni status građana i opštinske kancelarije agencije za civilnu registraciju su "kancelarije za pružanje usluga" za građane po pitanju civilnog statusa, gde se održava kontakt sa građanima i gde se prikupljaju, registruju i čuvaju u i gde se izdaju lična dokumenta.

administracije od 25. do 28. maja u toku radnog vremena.¹³ Zakon predviđa da kandidati za izbore i akreditovane posmatračke organizacije mogu dobiti kopiju biračkog spiska da bi proverili njegovu tačnost.

Birački spisak se može osporiti pred prvostepenim sudovima. Prema ZOI-ju, zahtevi u vezi sa nepravilnim upisivanjem ili ispisivanjem sa biračkog spiska, poslati uobičajenim putem ili poštom, sud mora primiti najkasnije 40 dana pre dana izbora. Tokom ovih izbora, kratki vremenski okviri su omogućili proces objavljivanja, razmatranja, osporavanja, potvrđivanja i donošenja presuda oko biračkog spiska, što znači da se pravo na efikasan pravni lek ne bi poštovalo¹⁴.

Većina sagovornika IPM EU širom Kosova, uključujući i neke od članova OIK-a, smatraju da birački spiskovi nisu tačni, uglavnom usled neuspešnog uklanjanja unosa nekih od preminulih osoba. Međutim, ACR je izvestila o značajnom poboljšanju od izbora 2014. godine zahvaljujući sporazumu koji je 2016. godine postignut sa Islamskom zajednicom Kosova, koja vodi evidenciju o smrtnim slučajevima koje porodice ne prijavljuju uvek kosovskim civilnim organima vlasti. Neki sagovornici IPM EU su takođe izrazili zabrinutost da bi upisivanje birača koji žive u inostranstvu u biračke spiskove njihovih opština porekla moglo biti zloupotrebjeno na dan izbora, naročito u ruralnim područjima. Popis iz 2011. godine procenjuje da 562.951 ljudi sa Kosova boravi u inostranstvu. Oni su zakonski uključeni u spisak birača.

Neki sagovornici IPM EU, uključujući i vlasti, su izjavili da birači nisu uvek upisani na biračka mesta najbliža njihovom mestu prebivališta. Ovo je navodno posledica nedostataka u adresnom sistemu Kosova¹⁵ i načina na koji CIK koristi evidencije koje je dostavila ACR. ACR je objasnila IPM EU da CIK koristi prebivalište birača onako kako je zabeleženo u vreme izdavanja ličnih dokumenata, a od tada su oni možda promenili svoje prebivalište. Iako ovo može dovesti do toga da se neki birači dezorijentisu na dan izbora, problem olakšava činjenica da biračka mesta imaju kompletne biračke spiskove na opštinskom nivou kako bi preusmerili birače.

C. Izbori u četiri severne opštine

U skladu sa sporazumom između CIK-a i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), i kao mera izgradnje poverenja, međunarodno osoblje OEBS-a je bilo prisutno u svakom biračkom odboru (BO) u severnim opštinama kako bi davali savete i pomagali uz ovlašćenje da prijavljuju kršenja CIK-u. Osoblje OEBS-a pratilo je i prevoz osetljivih materijala koji su obavljali izborni zvaničnici.

Ukupan broj birača je snižen u četiri severne opštine u odnosu na parlamentarne izbore održane 2014. godine, i to sa 62.797 na 58.064 birača. Ova razlika je delom usled nedostatka integracije

¹³ Ovaj period obuhvatio je i vikend, dodatno smanjivši mogućnosti za osporavanje odluka OIK-a i CIK-a. Na kraju, ni jedna odluka izborne administracije nije bila osporena po ovom pitanju.

¹⁴ Vlasti zapravo tvrde da nijedna žalba na odluke o biračkom spisku nije podnesena sudovima. Međutim, birači su imali ograničenu mogućnost da provere birački spisak i zatraže promene. Preliminarni birački spiskovi su bili dostupni u OIK-u od 20. do 28. maja, kao i na sajtu CIK-a. U slučaju odbijanja zahteva birača za promenu, oni imaju mogućnost da zakonski ospore ove odluke na osnovnim sudovima u periodu od 25. do 28. maja u toku radnog vremena. Ne samo da se ovaj žalbeni period preklapao sa periodom prikazivanja tog istog biračkog spiska, nego je i uključivao vikend, čime je dodatno smanjio raspoloživo vreme za podnošenje žalbe. Takođe se dovodilo u pitanje da li bi sud uopšte doneo odluku dovoljno brzo da upiše birača u BS za ove izbore. Ovu aktivnost bi definitivno trebalo obavljati redovno između izbora i sa mnogo više raspoloživog vremena.

¹⁵ Na primer, prijavljeno je da se u Vučitrnu na biračkom spisku nalazi oko 7.000 birača bez tačne adrese.

podataka iz srpske matične evidencije u biračke spiskove, kao što je to učinjeno za izbore održane 2014. godine kao rezultat dijaloga u Briselu.

CIK je dao nejasna uputstva o tome da li sve vrste srpskih ličnih karata treba prihvatiti kao važeće lične karte za glasanje u četiri severne opštine. Ovo je za rezultat imalo stanje zbunjenosti na dan izbora u Leposaviću i drugim oblastima.

Na dan izbora oko 30 autobusa koji su dolazili iz Srbije su prevezli birače u nekoliko opština sa većinom kosovskih Srba. Ovo je navodno prošlo neometano.

D. Glasanje van Kosova

Prema članu 6. ZOI, da bi birač mogao da glasa van Kosova, treba da:

- a) bude upisan u matični registar Kosova i da ima ličnu kartu Kosova ili UNMIK-a, ili
- b) može da dokaže da ima pravo da se registruje u matični registrar.¹⁶

Prijavljivanje za glasanje van Kosova

Građani koji su podobni za glasanje van Kosova (GVK) je trebalo da se prijave u CIK od 15. do 22. maja 2017. godine. CIK je dala građanima tri mogućnosti prijavljivanja : putem elektronske pošte, pošte ili faksa.¹⁷ Prema CIK-u, tehnički problemi vezani za sistem elektronske pošte u CIK-u su za rezultat imali brojne prijave koje su se ponavljale i koje su preplavile CIK-ov Odsek za biračke usluge (OBU), pošto su potencijalni birači pokušali da pošalju svoje prijave nekoliko puta. Konačna lista registrovanih glasača VK sadržala je nekoliko ponovljenih unosa. Članovi CIK-a iz Samoopredeljenja i Srpske liste su predložili CIK-u da produži već izuzetno kratak rok nakon 22. maja za prijave za glasanje van Kosova, ali većina članova CIK-a nije podržala takve predloge.

CIK je primila 20.354 prijava za glasanje van Kosova. Od toga je uspešno registrovano 15.118, a odbijeno 5.236 birača, uglavnom usled nedostatka dokaza o podobnosti. Najveći broj prijava za glasanje van Kosova potiče iz Švajcarske (5.432), Nemačke (4.340) i Srbije (4.395). Najveći broj odbijenih prijava je iz Srbije (2.476), navodno usled velikog broja podnosilaca prijava koji nisu dostavili dovoljno dokumenata koji dokazuju njihovu podobnost.

IPM EU je primila izveštaje o određenim slučajevima gde birači iz Novog Brda nisu mogli da pronađu svoje ime na konačnom biračkom spisku, ali su ih pronašli na biračkom spisku za birače van Kosova, a da se za isti nisu prijavili. Šef Odseka CIK-a za biračke usluge prijavio je šest takvih slučajeva, pri čemu je jedan od njih prijavila osoba koju je to zadesilo i koja je došla u njegovu kancelariju, a ostalih pet je prijavio član CIK-a iz zajednice kosovskih Srba. Potpisi su se razlikovali u prijavi za registraciju birača van Kosova i važećoj ličnoj karti birača. Šef OBU-a je priznao da pod trenutnim sistemom prijava za glasanje van Kosova putem elektronske pošte i uzimajući u obzir tesni vremenski okvir, nije bilo zaštitnih mera protiv lažnog prestavljanja niti pravnih lekova u slučaju lišavanja prava na glasanje. Pošto nijedna žalba nije podnesena IPŽP-u, sva dokumentacija je poslata izvršnom direktoru i predsedniku CIK-a.

¹⁶ Npr. podobni birači koji imaju koji trenutno borave van Kosova ili su raseljeni sa Kosova (npr. stanovnik Kosova 1. januara 1998. godine koji/a je rođen/a na Kosovu ili je jedan od njegovih/njenih roditelja rođen na Kosovu ili koji je živio/la na Kosovu najmanje pet uzastopnih godina ili je deportovan/a sa Kosova i zbog toga nije imao/la priliku da živi na Kosovu pet uzastopnih godina).

¹⁷ Glasači koji su se uspešno registrovali za glasanje van Kosova putem pošte na parlamentarnim izborima 2014. godine nisu morali da ponovo dokazuju svoju podobnost, već su morali samo da dokažu svoj identitet u prijavama.

Glasački listići za birače van Kosova

U cilju rešavanja pitanja izuzetno kratkog perioda za informisanje i dostavljanje glasačkih listića putem pošte (od 1. do 9. juna), OBU je poslao elektronsku poštu biračima koji su se registrovali za glasanje van Kosova za prethodne izbore, zajedno sa uputstvima o tome kako glasati iz inostranstva.¹⁸ CIK je produžila rok za prihvatanje pristiglih glasačkih listova za birače van Kosova putem pošte na jedan dan, i to do 10. juna 2017. godine u ponoć. Do tada je primila 4.574 koverte za glasanje van Kosova sa 5.949 koverti sa glasačkim listićima koje osiguravaju tajnost glasa. OBU je obavestio misiju IPM EU da je nakon roka od 12. do 21. juna putem pošte pristiglo oko 3.700 koverata za glasanje van Kosova. One nisu prihvaćene.

Na dan izbora, OBU je počeo sa verifikovanjem podobnosti birača koji su glasali van Kosova i validnosti koverata za glasanje van Kosova. Nakon trodnevne revizije, OBU je odbio 703 glasa, uglavnom one koje su poslala lica koja nisu registrovana za glasanje van Kosova. Glasačke listiće poslate poštom za birače koji glasaju van Kosova su opštine sortirale i predale Centru za prebrojavanje i rezultate (CPR) 14. juna, gde su glasovi birača van Kosova brojani od 23. do 24. juna 2017. godine (videti ispod).

Iako pripadnici kosovske dijaspore imaju pravo glasa, ni metoda za glasanje van Kosova ni njeno sprovođenje nisu uspeli da ponude sistem za ostvarivanje njihovog prava glasa koji je funkcionalan, inkluzivan i otporan na krađu.

E. Sertifikacija kandidata za izbore

Da bi se kandidovali za izbore, potencijalni takmičari moraju biti sertifikovani kao “politički subjekat” od strane CIK-a. “Politički subjekat” može biti politička partija, koalicija političkih partija, građanska inicijativa ili nezavisni kandidat. Registrovane političke stranke su automatski sertifikovane.

Svih 26 političkih subjekata koji su konkurisali za izbore je sertifikovala CIK 23. maja. U ukupno pet koalicija učestvovalo je 19 političkih stranaka i dve građanske inicijative. Dvadeset jedan politički subjekat se kandidovao za 20 zagarantovanih mesta za nevećinske zajednice, dok se pet političkih subjekata albanske većine kandidovalo za ostalih 100 mesta.

Ukupno je sertifikovan 971 kandidat: Ukupno 487 kandidata se kandidovalo na pet listi za 100 mesta, dok se 484 kandidata prijavilo na 21 listu za 20 zagarantovanih mesta.

Sertifikacija kandidata je dovedena u pitanje usled spora oko sertifikacije navodnih etničkih Albanaca kao kandidata na dve liste za mesta koja su zagarantovana za nevećinske zajednice. Dve liste – bošnjačka koalicija SDA-BSDAK i turska stranka KTAP - zatražile su od CIK-a da ukloni ove kandidate, jer, u suprotnom, stranke ne bi bile sertifikovane. KTAP je prihvatila ovaj zahtev, sporni kandidati iz koalicije SDA-BSDAK su uklonjeni sa liste od strane CIK-a, a politički subjekti su sertifikovani. Oba kandidata su se, ipak, žalila na odluku o sertifikovanju. U predmetu KTAP-a, žalba je odbijena na osnovu toga što je CIK sertifikovao liste kandidata onakve kako ih je stranka izmenila. Predmet SDA-BSDAK je vraćen CIK-u na proceduralnoj osnovi, ali je suštinsku odluku o uklanjanju kandidata na kraju podržao IPŽP zajedno sa Vrhovnim sudom na osnovu toga što Ustav predviđa zastupljenost nevećinskih grupa. I KTAP i SDA-BSDAK su tvrdile da su neke od lista njihovih kandidata sertifikovane uprkos tome što i one imaju kandidate koji ne pripadaju nevećinskoj grupi koju su izabrali da zastupaju.

¹⁸ Elektronska pošta je sadržala link za štampanje glasačkog listića, brošuru sa spiskom svih kandidata, uputstva o tome kako ubaciti glasački listić u kovertu koja osigurava tajnost glasa i fotokopiju ličnog dokumenta u spoljni koverat, kao i poštansku adresu na koju se šalje glasački listić.

Ovi slučajevi ilustruju poteškoće u implementaciji sistema za zastupanje nevećinskih stranaka, konkretno: nejasna pravna sredstva kako bi CIK sprečio zloupotrebe; nedostatak pravične primene procesa provere kandidata; i skraćeni rokovi koji ne garantuju pravo na efikasan pravni lek u izbornom procesu.

Bilo je javnog kritikovanja političkih subjekata zbog nedostatka transparentnosti u formiranju njihovih spiskova kandidata, kao i mogućeg prisustva kandidata sa kriminalnim dosijeom. Civilno društvo je izrazilo zabrinutost zbog kvaliteta lista kandidata i, u sklopu kampanje edukacije birača, pozvalo birače da ne glasaju za korumpirane kandidate. Kosovski demokratski institut (KDI) je informisao IPM EU da je pritisak civilnog društva doveo do toga da, na primer, PDK ukloni sa svojih listi nekoliko kandidata za koje se smatra da su korumpirani.

VI. KAMPANJA

Zvanična kampanja započela je 31. maja i završena je 10. juna, 24 časova pre početka glasanja. Kao i na prethodnim izborima, politički subjekti su započeli sa aktivnostima kampanje pre zvaničnog početka kampanje, naročito u medijima. U nedostatku propisa pred kampanju, IPŽP je odbio svih 20 žalbi podnesenih u ovom periodu.

Atmosfera kampanje bila je uglavnom mirna i niskog profila u oblastima sa većinskim stanovništvom kosovskih Albanaca, intenzivirajući se na kraju, pri čemu su veće skupove držale velike koalicije i Samoopredeljenje. Učesnici su slobodno sprovodili kampanjske aktivnosti u većini regiona i uglavnom su se uzdržali od korišćenja potpirivačkog načina obraćanja.

Političke partije su vodile kampanje putem skupova, prikupljanjem sigurnih glasova metodom “od vrata do vrata“, posterima, medijskim oglašavanjem i putem društvenih medija sa porukama vezanim za demokratski razvoj, integraciju u EU i NATO, novi sporazum o demarkaciji granice sa Crnom Gorom, borbu protiv korupcije, nezaposlenost, zdravstvena zaštita, obrazovanje i liberalizaciju viznog režima. Izborne platforme većine kandidata nisu bile dostupne na njihovim internet stranicama. Većina glavnih izbornih kandidata je u svojim kampanjama prekomerno pominjala obećanja brzog obezbeđivanja bezviznog putovanja i nerealne penzije, kao i povećanje plata. Većina takmičara koristila je različite metode kako bi dopunili nedovoljne informacije za birače koje je pružila izborna administracija. Međutim, njihovi naponi su bili više usmereni na ubeđivanje birača da glasaju za njih, a manje na pružanje obrazovanja biračima. Većina pojedinačnih kandidata koristila je male letke ili informativne kartice kako bi promovisali svoje brojeve na glasačkim listićima, vrlo često zajedno sa brojem lidera njihove političke stranke. U oblastima sa srpskim većinskim stanovništvom, Srpska lista je sprovodila kampanju metodom “od vrata do vrata“ i pružala biračima detaljna uputstva o tome za koga da glasaju u svakom od regiona gde su naseljeni kosovski Srbi. Na primer, u severnim opštinama je biračima rečeno da glasaju za kandidate čiji su brojevi od 1 do 5 na listi SL, a glasačima u Štrpcu je rečeno da glasaju za kandidate čiji su brojevi od 11 do 15.

Pravni okvir može biti efektivan u obezbeđivanju jednakih mogućnosti za sve kandidate tokom izborne kampanje. Kodeks ponašanja za političke subjekte, njihove pristalice i kandidate zabranjuje korišćenje javnih državnih resursa za kampanje, kao i zastrašivanje birača. Uredba CIK-a br. 13/2013 o izbornoj kampanji i obaveštenje o političkim događajima postavljaju pravila za objavljivanje izbornog materijala i održavanje javnih događaja, kao i za učešće u kampanji određenih kategorija zaposlenih u javnim institucijama. Politički subjekti su u suštini poštovali pravila kampanje koja su navedena u zakonskom okviru. Iako je IPŽP kažnjavao političke subjekte, što je na kraju bila velika suma novca, značajan broj je obuhvatio manje

prekršaje u vezi sa postavljanjem izbornog materijala u područjima gde je zabranjeno lepljenje materijala ili oglašavanje preko interneta, a samo nekoliko se odnosilo na izvršeni pritisak na birače, potpirivačko obraćanje ili druge ozbiljnije prekršaje.

Posmatrači IPM EU primili su, uglavnom od civilnog društva, određene izveštaje o korišćenju javnih položaja u cilju kampanje.¹⁹ Nakon što je predsednik Tači posetio osnovne škole širom Kosova, suparnička stranka LDK ga je optužila za vođenje kampanjskih aktivnosti za svoju bivšu partiju PDK, čime je prekršio Ustav.²⁰

Određena važna pravila o kampanji, poput onih koja se odnose na obaveštavanje o političkim događajima, su adresirana samo u uredbama CIK-a. Ova pravila nisu preterano restriktivna; međutim, takva osnovna pitanja koja utiču na pravo na održavanje političkog okupljanja treba da budu navedena u zakonu, a ne ostavljena CIK-u da reguliše to za svake izbore pojedinačno.

Posmatrači IPM EU primili su izveštaje o kupovini glasova i u područjima u kojima žive manje nevećinske zajednice. Praksa kupovanja glasova utiče na slobodu birača da formiraju mišljenje, što je u suprotnosti sa načelom slobodnog univerzalnog prava glasa prema evropskim standardima.²¹

Iako je kampanja u oblastima sa većinskim stanovništvom kosovskih Albanaca uglavnom bila mirna, IPM EU je primila navode o vršenju pritiska i zastrašivanju birača i kandidata iz nekoliko regiona.²²

Štaviše, okruženje kampanje je oštetio duboko prisutni šablon zastrašivanja u zajednici kosovskih Srba, što je naročito uticalo na stranke i kandidate koji nisu iz Srpske liste. To uključuje i pritisak na pojedine kandidate da odustanu od kandidature, praćen merama koje su dovele do toga da nekoliko kandidata izgubi posao. Ovi široko rasprostranjeni navodi o pritisku i zastrašivanju kandidata, u kombinaciji sa vršenjem pritiska i zastrašivanjem birača, imali su negativan uticaj na kampanju u ovim oblastima, što je doprinelo postojećem nepoverenju javnosti u izborni proces i povećalo zabrinutost vezano za sposobnost birača da glasaju bez straha od odmazde. Uprkos širokoj rasprostranjenosti prirode ovih navoda u nekim od zajednica, kandidati koji su bili zastrašivani su nerado podneli zvanične žalbe. U ovim zajednicama je bilo zabrinutosti da će se u odsustvu istrage o pomenutim navodima ovo ponašanje nastaviti i pre održavanja opštinskih izbora kasnije u toku godine.

Desili su se i izolovani incidenti, uključujući i oružani napad na kancelariju PKS u Leposaviću 29. maja i nasilni incident u koji su uključene pristalice PKS i Srpske liste, a koji je kao

¹⁹ Izveštaji o zloupotrebi javnih službi i položaja u Vitini; automobili sa službenim tablicama na skupu PDK u Prizrenu i izveštaji o upotrebi službenih vozila na skupovima LDK i PDK u Vitini; Opština Mališevo navodno je favorizovala Nismu što se tiče prostora za oglašavanje; gradonačelnik LDK Podujeva uključen je u aktivnosti kampanje tokom radnog vremena;

²⁰ Član 88, *inter alia*, zabranjuje predsedniku da obavlja funkcije bilo koje političke stranke.

²¹ Venecijanska komisija, Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima, eksplanatorni izveštaj, CDL-AD (2002) 23rev

²² Posmatrači IPM EU su, *inter alia*, izveštavali da je od zaposlenih u javnim institucijama u Štrpcu navodno traženo da predaju lične karte, uz naznaku da će im iste biti vraćene tek nakon dana izbora i u slučajevima zastrašivanja birača u Novom Brdu; LDK u Srbici izjavila je da će kampanju voditi samo u i po privatnim domaćinstvima i da neće prikazivati postere iz straha od pritiska i zastrašivanja stranačkih aktivista i birača od strane PDK; Srpska lista u Vitini je rekla da se ne osećaju sigurno kada je reč organizovanju javnih okupljanja i sastanaka; PDK u Uroševcu je navodno vršio pritisak na državne službenike i nastavnike da glasaju za stranku. Na potpredsednika Samopredeljenja, kao i na poverenike i posmatrače stranke u Srbici i Južnoj Mitrovici su bili pod pritiskom da se povuku sa svojih položaja.

posledicu imao privremeno pritvaranje lidera PKS 4. juna. Svi ovi incidenti/događaji mogu uticati na sveukupno poverenje u integritet izbornog procesa i imati uticaj na slobodu birača za formiranje mišljenja, što nije u skladu sa evropskim standardima.²³

Učešće žena u kampanji je i dalje na niskom nivou. Iako u okviru pojedinih partija postoje poslaničke grupe žena, to ne dovodi do pojačane uloge žena u donošenju odluka. Ženski kandidati nisu dobili jednaku podršku za svoje kampanje od svih političkih subjekata. Novac i medijska pokrivenost bili su prioritetni za muške kandidate. Žene su retko bile na upravljačkim položajima i kampanjskim timovima.²⁴ Ženski kandidati retko su govorili na skupovima i o učestvovanju žena u javnom životu se skoro nikada nije razgovaralo.

VII. FINANSIRANJE KAMPANJE

Zakon o opštim izborima, Zakon br. 03/L-174 o finansiranju političkih stranaka i nekoliko propisa CIK-a o finansiranju kampanje pružaju pravni okvir koji reguliše prihode i troškove političkih subjekata.²⁵ Pravni okvir predviđa ograničavanje troškova, zahteve za obelodanjivanjem, postupak revizije i novčane kazne. Izvori finansijskih sredstava političkih subjekata uključuju javna sredstva finansiranja, kao i donacije pojedinaca i pravnih lica.

Zakon o finansiranju političkih stranaka reguliše raspodelu javnih sredstava za političke subjekte i njihove izborne kampanje, dok propisi CIK-a daju detaljnije odredbe o postupcima ograničenja rashoda, obelodanjivanja i revizije. Istim zakonom određeni su kriterijumi prema kojima se 90% ovih javnih sredstava obezbeđuje političkim subjektima koji su zastupljeni u Skupštini na osnovu broja mesta u prethodnoj zakonodavnoj vlasti, dok se 10% dodeljuje proporcionalno drugim političkim subjektima koje je CIK registrovala i overila za kandidaturu na izborima. Nije bilo dodatnih javnih sredstava finansiranja namenjenih političkim subjektima za ove parlamentarne izbore, što je ograničilo mogućnosti sprovođenja izborne kampanje za manje stranke.

Izorno pravilo broj 12/2013 postavlja ograničenje za svaki politički subjekt na 0,5 evra po upisanom biraču. U skladu sa zakonom, CIK je 15. maja objavila da je maksimalni rashod kampanje po političkom subjektu bio 942.753 evra. Zakon o finansiranju političkih stranaka dodatno pojašnjava izvore prihoda, postavljajući maksimalnu donaciju od 2.000 evra godišnje za fizička lica i 10.000 evra godišnje za pravna lica.

U skladu sa Izbornim pravilom 12/2013, svaki politički subjekt koji je sertifikovan da učestvuje na izborima mora da, najkasnije 45 dana nakon dana održavanja izbora, podnese izveštaj o obelodanjivanju finansijskih izveštaja kampanje koji obuhvata period koji počinje od dana raspisivanja izbora pa sve do dana održavanja izbora.²⁶ Politički subjekti podnose izveštaj Kancelariji za registraciju i sertifikaciju političkih stranaka CIK-a (KRPPP). Evropski standardi zahtevaju da se izveštaji o finansiranju kampanje predaju odgovarajućim organima vlasti u pravovremenom roku i ne više od 30 dana nakon izbora. Takve izveštaje treba tražiti ne samo za stranku u celini, već i za pojedinačne kandidate i liste kandidata.²⁷ Od 2013. godine,

²³ Videti: OEBS/ ODIHR/Venecijanska komisija, Zajedničke smernice za sprečavanje i reakciju na zloupotrebu administrativnih resursa tokom izbornog procesa, 2016

²⁴ Tim za kampanju koalicije LDK u Đakovici.

²⁵ Izorno pravilo br. 12/2013 o ograničenju troškova kampanje i obelodanjivanju finansijskih izveštaja i Izborna uredba br. 14/2015 o finansiranju političkih subekata i sankcijama.

²⁶ Čl. 3.2 o izornoj uredbi br. 15/2013 o parlamentarnim i vanrednim izborima

²⁷ Venecijanska komisija i OEBS/KDILJP, *Uputstva o regulisanju rada političkih stranaka*, 2010.

odgovornost za reviziju izveštaja ima Skupština Kosova, koja sistematski ne uspeva da odabere revizore, ostavljajući ovaj važan zahtev neispunjenim. Izveštaji grupa civilnog društva su ovo povezali sa nedostatkom političke volje među političkim strankama koje su bile zastupljene u Skupštini.²⁸

Mogući pozitivan efekat postojećeg pravnog okvira ugrožava ograničeni obim finansijskog revidiranja. Ovo je ojačano internim praksama političkih stranaka. Većina ne obelodanjuje sveobuhvatne izveštaje o kampanji na svojim veb stranicama pod izgovorom da zakonska odredba koja zahteva obelodanjivanje javnosti to zahteva tek nakon izvršene revizije. Štaviše, nedostatak kontrole pokreće pitanja o rashodima koji se kreću iznad granica utvrđenih zakonom, kao i prihvatanje neprijavljenih donacija, naročito onih za pojedinačne kandidate.

U odsustvu sistematskog praćenja finansiranja kampanje od strane nezavisnih entiteta kao što je civilno društvo i efikasnih mehanizama za nadzor od strane javnih institucija, teško je čak identifikovati nedostatke finansijskog izveštavanja kampanje, a zakonom propisani uslovi i dalje u velikoj meri nisu ispunjeni.

VIII. MEDIJI

A. Medijski pejzaž

Kosovo uživa pluralističko i aktivno medijsko okruženje. Glavni izvori informacija su televizije, pored elektronskih i društvenih medija. Trenutno postoji 71 TV kanal i 83 radio stanice koje emituju programe putem zemaljskog ili kablovskog prenosa. Javnog emitera, Radio televiziju Kosova (RTK), čine četiri TV kanala i dve radio stanice. Članove odbora RTK bira Skupština Kosova, a javni emiter se uglavnom oslanja na budžet koji dodeljuje Skupština, što, prema sagovornicima IPM EU, otežava potpunu nezavisnost.

Pored prvog javnog TV kanala, RTK1, postoje tri privatna TV kanala, koja imaju veliku gledalačku publiku: RTV21, Kohavision (KTV) i Klan Kosova.

Elektronski i društveni mediji, koji imaju koristi od visokog internet saobraćaja na Kosovu, predstavljaju važan izvor informacija, naročito za brojne omladinske delove stanovništva. Među najpopularnijim elektronskim medijima su gazetaexpress.com i telegrafi.com. Postoji samo pet dnevnih štampi sa veoma ograničenom cirkulacijom, ali one i dalje doprinose jačanju javne rasprave, posebno najcenjeniji dnevni list, Koha Ditore.

Medijski pejzaž Kosova podeljen je između zajednica koje govore albanski i srpski. Glavni javni TV kanal, RTK1, emituje se na albanskom jeziku, dok se RTK2 emituje na srpskom i drugim nevećinskim jezicima putem kablovskog prenosa, ali nije dostupan u četiri severne opštine. Zajednice kosovskih Srba navodno oslanjaju na informacije dobijene preko lokalnih emiteria na srpskom ili na vodeće TV kanale iz Srbije koji su lako dostupni putem kablovske televizije/mreže.

B. Medijski pravni okvir

Zakonodavstvo pruža dobar okvir za slobodu medija. Ustav Kosova garantuje “slobodu i pluralizam medija” i zabranjuje cenzuru. Klevetanje i vređanje nisu krivična dela, i zakonski okvir uključuje zakone o zaštiti izvora novinara i omogućavanje pristupa informacijama od

²⁸Evropska komisija odražava ove zabrinutosti u regionalnom izveštaju za 2015. godinu, u okviru teme borbe protiv korupcije.

javnog značaja.²⁹ Međutim, sagovornici medija izveštavaju da se, iako svoj posao mogu slobodno da obavljaju, pretnje novinarima i dalje dešavaju i, uprkos postojećem zakonskom okviru, njihovo aktuelno istraživanje i procesuiranje od strane sudstva su ponekad spori i neefikasni, naročito u severnim opštinama. Udruženje novinara Kosova (AJK) i Udruženje novinara Srbije na Kosovu (UNS) su glavna tela koja zastupaju interese kosovskih novinara i pokazala se aktivnim tokom izbornog perioda.³⁰

Medijska oglašavanja su regulisana podzakonskim aktima Nezavisne komisije za medije (NKM), regulatornim telom za medije. Skupština Kosova imenuje članove odbora NKM-a. Zakon o Nezavisnoj komisiji za medije iz 2012. godine definiše njene nadležnosti koje uključuju regulisanje raspona radio-difuznih frekvencija, izdavanje licenci javnim i privatnim emiterima, uspostavljanje i sprovođenje politika emitovanja, kao i sankcionisanje emitera koji se ne pridržavaju zakona.

Štampani mediji i elektronski mediji ne zahtevaju nikakvu licencu za rad. Od 2005. godine štampani mediji su dobrovoljno usvojili zajednički Kodeks ponašanja štampe i osnovali Savet za štampu Kosova (PCK) kao njihovo samoregulatorno telo. U skorije vrijeme, u naporima za podsticanje svoje samoregulacije, neki elektronski mediji su se priključili Savetu za štampu i sada čine većinu njegovih članova.³¹

C. Regulisanje medijskih kampanja

Medijsko izveštavanje izbornih kampanji regulisano je Zakonom o opštim izborima (ZOI), Zakonom o nezavisnoj komisiji za medije, smernicama NKM-a zasnovanim na poglavlju VIII ZOI i Uredbom NKM o komercijalnim audio-vizuelnim komunikacijama.

Izborni zakon zahteva, *inter alia*, da mediji osiguraju da svi sertifikovani politički subjekti dobiju pravičnu i ravnopravnu pokrivenost. Plaćeno oglašavanje je dozvoljeno bez ograničenja rashoda za kandidate, pri čemu mediji treba da obezbede jednake uslove za sve kandidate, a cena koja se naplaćuje ne bi trebalo da prelazi najnižu stopu primenjivanu za isto "vreme i dane u nedelji" koja se koristila u prethodnih šest meseci. Emiteri koji prihvataju plaćeno oglašavanje su dužni da ponude minimalnu količinu slobodnog vremena za emitovanje svim registrovanim političkim subjektima za prenošenje njihovih poruka, ali oni mogu odlučiti o tome kada i u kojem formatu će im obezbediti pristup vremenu emitovanja bez naknade. Od emitera se zahteva da na nedeljnoj osnovi dostave NKM-u "dnevnik" sa rasporedom plaćenog oglašavanja i emitovanja bez naknade svakog sertifikovanog političkog subjekta.

NKM, koja je odgovorna za nadgledanje usaglašenosti medijskog oglašavanja sa propisima za pokrivanje izbora, imala je pasivnu ulogu. Ona nije objavila nikakvu pisanu javnu izjavu vezanu za izbore, niti odluku o ustanovljenim kršenjima ili žalbama primljenim tokom izborne kampanje. Odluka se ne može doneti bez sastanka odbora, a odbor se nikada nije sastao tokom perioda kampanje.³² Na dan izbora, predsednik NKM-a pojavio se kao gost na dva TV kanala

²⁹ Civilni zakon protiv kleveta i uvreda (2012), Zakon o zaštiti novinarskih izvora (2013), Zakon o pristupu informacijama od javnog značaja (2010).

³⁰ Udruženje novinara Srbije na Kosovu (UNS) je ogranak Udruženja novinara Srbije

³¹ Savet za štampu Kosova se trenutno sastoji od četiri štampanih medija i 27 elektronskih medija.

³² Nezavisna komisija za medije je obavestila IPM EU da je tokom izborne kampanje pratila 21 audiovizuelni medij i da je njen odbor odlučio da sazove sastanak tek kada bude spreman završni izveštaj o praćenju medija. Od 1. jula 2017. godine izveštaj i dalje nije objavljen, a odbor IMC-a nije održao nijedan sastanak.

koji su kršili period izborne tišine tako što su pokrili i emitovali izjave članova političkih stranaka, a nisu osudili kršenja.³³

Pored toga, iako zakonske odredbe zahtevaju samo da se ne emituje plaćeno političko oglašavanje i programi koje sponzorišu politički subjekti izvan perioda izborne kampanje, NKM je takođe zahtevala od emitera da ne emituju emisije političkih emisija, niti da pokriju vesti o ranijim kampanjskim aktivnostima pre početka izborne kampanje, što bi se moglo shvatiti kao neprikladan oblik uskraćivanja slobode medija.³⁴

D. Praćenje medija od strane IPM EU

Televizijski, elektronski i društveni mediji su bili primarni izvor informacija za birače. Kratki vremenski okvir izborne kampanje je usmerio velike političke subjekte da započnu svoje aktivnosti javne kampanje pre početka zvaničnog perioda izborne kampanje, a emiteri su ih pokrivali u svojim emisijama. Neki od TV kanala su takođe organizovali gostovanja u emisijama i rasprave sa političkim predstavnicima. TV kanal Klan Kosova je, tokom svakodnevnog uredničkog programa koji se fokusirao na izbore, odobrio nekoliko sati uglavnom uživo pokrivanja skupova PAN koalicije.³⁵ Ovo je izgledalo kao način da se ponudi prostor za direktnu kampanju kandidata umesto da se obezbedi pokrivanje aktivnosti kampanje.

Tokom predizborne kampanje, medijski oglašivači su u velikoj meri pokrili izbore u različitim formatima i uzdržali su se od potpirujućih poruka. Vodeći javni i privatni TV kanali su izveštavali o uplitanju političkih stranaka, koje su pokušale da nametnu uslove za izborne debate koje bi im pružile povoljan tretman, kršeći tako zakon koji zahteva pravičnu i ravnopravnu pokrivenost registrovanih političkih subjekata. Ovi prijavljeni pokušaji su za rezultat imali poteškoće za medije u organizovanju pravičnih i inkluzivnih debata, što je na Kosovu već dugoročna praksa, na štetu birača.³⁶

Praćenje medija od strane IPM EU pokazalo je da su vodeći TV kanali ponudili prilično uravnotežen i uglavnom neutralan ton u pokrivanju vesti tokom izborne kampanje.³⁷ Javni TV kanal RTK1 obezbedio je uravnoteženu pokrivenost u svojim emisijama sa gotovo istim

³³ Predsednik IMC-a učestvovao je kao gost u programima sa prenosom uživo tokom dana izbora na televizijama RTV21 i Klan Kosova. Oba TV kanala su istog dana prekršila član 52.1 Zakona o opštim izborima tako što su pokrivali konferencije za štampu članova stranke uživo.

³⁴ Član 2.2 i član 14.5 Pravilnika o komercijalnim audio-vizuelnim komunikacijama, KPM-2016/02, zabranjuju je pojedinačno plaćeno političko oglašavanje i programe van perioda izborne kampanje, a čiji su sponzori političke stranke. IMC nije pružila nikakvu referencu o daljim zakonskim odredbama koje ograničavaju uređivačko pokrivanje političkih dešavanja i rasprava pre izborne kampanje. Emiteri se nisu pridržavali ovog konkretnog zahteva IMC.

³⁵ Od 22. do 30. maja 2017. dnevni program TV Klana Kosova pod nazivom 'Zona Zgjedhore' (Izborna zona) emitovala je 8 časova i 52 minuta uglavnom uživo prenose kampanja PDK i AAK.

³⁶ TV kanali su izvestili da je u početku PAN pokušala da nametne uslove koji bi joj omogućili veću zastupljenost, i to brojem pozivanih predstavnika ili količinom vremena većom od drugih registrovanih političkih subjekata. Nakon odbijanja TV kanala, dve stranke PAN-AAK i NISMA - odlučile su da učestvuju u raspravama dok glavna stranka koalicije, PDK, nije. Neki TV kanali održali su izborne rasprave onako kako je planirano, dok su se drugi opredelili za odvojene razgovore i intervjue sa takmičarima. Sa pozitivne strane, KTV je bio jedini TV kanal na albanskom jeziku koji je organizovao i emitovao izbornu debatu među kosovskim srpskim političkim strankama.

³⁷ IPM EU je tokom perioda predizborne kampanje, od 22. do 30. maja 2017. godine, vršila kvalitativno praćenje četiri TV kanala (RTK1, RTV21, KTV i Klan Kosova TV) od 18:00 do 24:00 na dnevnoj osnovi. Tokom izborne kampanje od 31. maja do 9. juna 2017. godine, kvantitativno i kvalitativno praćenje medija, i to RTK1, RTK2, RTV21, KTV i Klan Kosova od 17:00 do 01:00, kao i glavni period izveštavanja TV Most i TV Puls. Kvalitativno praćenje uzorka elektronskih medija i društvenih medija (stranica na Fejsbuku) takođe je sprovedeno tokom izborne kampanje

prostorom za koalicije PAN i LAA, 35 i 34 posto za jednu i drugu, a manju pokrivenost od 24 posto za Samoopredeljenje. Privatni TV kanal RTV21 bio je najuravnoteženiji u svojim izveštavanjima sa 31 posto za koaliciju LAA, 29 posto u PAN koaliciji i 28 posto za Samoopredeljenje. KTV, koja je ponudila manje pokrivenosti izborne kampanje u odnosu na druge televizijske kanale, takođe je bila prilično uravnorežena, posvetivši koaliciji PAN 32 posto, 24 posto za LAA i 23 posto pokrivenosti za Samoopredeljenje u svojim vestima. Nasuprot tome, kablovska televizija Klan Kosova pokazala je jasnu pristrasnost u korist PAN-a, koja je koristila 46 posto pokrivenosti u vestima, u odnosu na 28 i 19 procenata za koaliciju LAA i Samoopredeljenje.

Javna televizija RTK2 ponudila je veoma ograničeno, ali uravnoreženo izveštavanje o kosovskim Srbima i drugim nevećinskim političkim strankama, pokrivajući najviše dve političke stranke kosovskih Srba, Srpsku listu i NDS, sa 33 i 25 procenata, i bošnjačku političku stranku BSDAK sa 25 posto. Suprotno tome, dva lokalna TV kanala na srpskom jeziku, TV Most i TV Puls su gotovo isključivo pokrivali Srpsku listu, nudivši ovim strankama 64 i 63 posto svoje pokrivenosti u vestima; ostale političke stranke kosovskih Srba dobile su minimalnu pokrivenost, koja je, takođe, imala negativan ton.

Osim plaćenog vremena za političko oglašavanje, glavni kandidati su profitirali od rupe u zakonu koja dozvoljava TV kanalima da emituju programe sponzorisanе od strane političkih subjekata bez ograničenja. To je dovelo do toga da veći politički subjekti kupuju vreme emitovanja i oglašavanja na TV kanalu kako bi emitovali svoje kampanje. U nekim slučajevima, ukupna plaćena pokrivenost sačinjavala je pola ili više ukupne pokrivenosti sadržaja vezanih za izbore koje nude TV kanali: na KTV-u je plaćeno 57 posto ukupne pokrivenosti vezane za izbore, a na Klanu Kosova 47 posto. Tim za praćenje medija IPM EU posmatrao je kršenja praćenih emitera vezanih za plaćeno političko oglašavanje pre i tokom izborne kampanje, kao i kršenje perioda tišine.³⁸

Elektronski mediji su u velikoj meri pokrili izbornu kampanju; međutim, većina pokrivenosti zasnovana je na informacijama koje su prikupljene od novinskih agencija, drugih medijskih izvora, saopštenja za javnost političkih stranaka i stranica na Fejsbuku, uz minimalno novinarsko izveštavanje koje su proizvele redakcije elektronskih medija. Neki elektronski mediji za izveštavanje su zauzeli jasan stav u korist nekih od kandidata. Najpopularniji internet portal za vesti na Kosovu, *GazetaExpress*, je dva dana pre dana izbora javno podržala kandidata za premijera koalicije PAN.

Društveni mediji su imali istaknutu ulogu kao izvor informacija tokom izborne kampanje.³⁹ Na primer, elektronski mediji koje je pratila IPM EU su potvrdili da je većina njihovog sadržaja potekla sa njihove Fejsbuk stranice. Fejsbuk zapravo jeste pružio novu platformu za stare i nove medije (TV kanale, štampane i internet medije), koji su takođe koristili ove društvene medije da pokrivaju izbore koristeći nekoliko formata, od snimaka na Fejsbuku i uživo video snimaka, do veza sa eksternim sadržajem kao što su članci ili video zapisi prvobitno objavljeni u elektronskim medijima, štampanim medijima i TV kanalima. Uživo video snimci događaja kampanje ili TV gostovanja i izborne debate na Fejsbuku su bili format koji je izazvao najveće

³⁸ Kršenja zakona uključivala su plaćanje političkog oglašavanja (i ne označavanje istog kao takvo) pre i tokom izborne kampanje, emitovanje plaćenog političkog oglašavanja bez označavanja istog kao plaćenog, kao i navode oko toga je platio za iste, i prikazivanje dece u plaćenim političkim spotovima.

³⁹ Do 30. juna 2016. godine na Kosovu je bilo 860.000 korisnika Fejsbuka, što je 45.4% stanovništva. Izvor: <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm>. Tviter ima veoma ograničen broj korisnika i nije igrao značajnu ulogu tokom ovih izbora.

angažovanje javnosti.⁴⁰ Praćenje IPM EU se ticalo posmatranja samo pojedinih slučajeva internet portala vesti i stranica na Fejsbuku koje su stvorene da šire lažne i pogrešne vesti, uključujući i lažno anketiranje birača na dan izbora.

U skladu sa zakonom, javni emiter je emitovao CIK-ove spotove sa uputstvima za glasanje na svom prvom TV kanalu, RTK1, na albanskom jeziku i na RTK2 koji je emitovao na srpskom i nevećinskim jezicima. Međutim, kanal RTK2 nije dostupan u severnim opštinama u kojima se govori srpski jezik, pri čemu stanovništvo nije imalo koristi od spotova CIK-a za uputstva za glasanje.⁴¹ Tokom predizborne kampanje, glavni praćeni emiteri ponudili su u svom emitovanom sadržaju veoma ograničen pristup i pokrivenost ženskim kandidatima: od ukupne pokrivenosti kandidata samo 10% je posvećeno ženskim kandidatima.⁴²

IX. DAN IZBORA

Dan izbora je prošao mirno i bez većih incidenata zabeleženih od strane posmatrača IPM EU. Biračka mesta su u većini bila otvorena na vreme i pripremljena za glasanje. Procedure otvaranja su uglavnom propraćene i otvaranje je pozitivno ocenjeno na svim posmatranim biračkim mestima.

Sve u svemu, birački proces je ocenjen kao dobar ili veoma dobar u 97% posmatranih biračkih mesta. Međutim, određeni politički subjekti su dodelili više od dva akreditovana posmatrača na značajan broj biračkih mesta, što predstavlja kršenje zakona o izborima.⁴³ U nekim slučajevima ovo je možda imalo negativan uticaj na sposobnost birača da glasaju bez pritiska. Pored toga, određene političke stranke su slale svoje pristalice kao akreditovane posmatrače iz nevladinih organizacija, je što dodatno pogoršalo ovaj problem. Ovo je navodno bio slučaj nepoznatog NVO-a pod nazivom Regionalni institut za demokratiju, ljudska prava i političke studije (videti ispod, posmatrači izbora).

Dok su procedure glasanja uglavnom bile propraćene, posmatrači IPM EU su primetili mnoge primere porodičnog glasanja (u 18% posmatranih slučajeva), ponekad u kombinaciji sa glasanjem preko punomoćnika (4% posmatranja). Nekim biračima je moralo biti odbijeno glasanje na 16% posmatranih biračkih mjesta, uglavnom zbog dolaska na pogrešno biračko mesto. Značajno je pomenuti da oko 39% biračkih centara nije bilo dostupno biračima sa invaliditetom. Tokom dana izbora, kampanjsku tišinu su narušili određeni privatni TV kanali koji su emitovali izjave članova političkih stranaka.

Posmatrači IPM EU su negativno ocenili proces brojanja glasova, uglavnom zbog BO-ova koji nisu uvek pratili protokole brojanja, što se čini kao posledica složenosti procesa u kombinaciji sa nedostatkom adekvatne obuke, što je dovelo do poteškoća za neke BO-ove da adekvatno ispune protokole izračunavanja rezultata. U nekim slučajevima akreditovani posmatrači su viđeni kako se upliću u proces.

⁴⁰Pod "angažmanom" se misli na broj interakcija kao što su "lajkovi", komentari i sadržaj koji je javnost 'delila'.

⁴¹ Prema članu 47.2 Zakona o opštim izborima od javnog emitera se zahteva besplatno emitovanje obrazovnog materijala za birače koji pruža Centralna izborna komisija

⁴² Pokrivenost kandidata po polu na RTK1, RTV21, KTV i Klan Kosova tokom izborne kampanje u njihovim redakcijskim programima.

⁴³ Koalicije LAA i PAN su imale su više od dva akreditovana posmatrača u 17% i 27% biračkih mesta tim redosledom.

CIK je prijavila odziv od 41% i počela je sa objavljivanjem preliminarnih rezultata po biračkom mestu za političke subjekte u roku od nekoliko sati od zatvaranja biračkih mesta, tako povećavši transparentnost rezultata.

Posmatrači IPM EU su pratili prijem izbornog materijala u 16 opština i ocenili taj proces pozitivno.

X. POSTUPAK NAKON IZBORA

A. Objavljivanje preliminarnih rezultata (“K-Vote”)

CIK je objavila preliminarne rezultate, počevši od izlaznosti glasača tri puta tokom dana izbora, kao i ranih rezultata listi političkih subjekata na izbornoj večeri na svojoj internet stranici. Ovo je učinjeno putem “K-Vote“-a, sistema za izveštavanje podataka u kojem agenti CIK-a unose obrasce rezultata biračkih mesta putem tableta u svakom biračkom mestu. Ovaj sistem je povećao nivo transparentnosti i omogućio biračima da brzo dobiju pouzdane informacije o glavnim trendovima rezultata izbora. Međutim, sistem je imao tehničke poteškoće, navodno usled svog zaštitnog zida (firewall) i velikog interesovanja javnosti. Preliminarni rezultati nisu bili dostupni jedan sat tokom izborne noći i bilo im je teško pristupiti tokom narednih dana.⁴⁴

Prema ovim preliminarnim rezultatima, koalicija PAN je bila u prednosti sa oko 34% glasova i očekivanih 39 mesta. Na drugom mestu je Samoopredeljenje sa oko 27% glasova i sa mogućim 31 mestom, dok je koalicija LAA osvojila bila na trećem mestu sa više od 25% glasova i 30 potencijalnih mesta. Što se tiče strane kosovskih Srba, Srpska lista dobila je ispod 6% glasova i osigurala devet mesta, dok je Samostalna liberalna stranka (SLS) obezbedila jedno mesto.

Pošto ovi preliminarni rezultati nisu uključivali brojeve preferencijalnih glasova za kandidate na listama, nije bilo jasno koliko će mesta dobiti stranke koje su se kandidovale u okviru koalicija PAN i LAA. Neke internet stranice i političke stranke su podelile sopstvene informacije o rezultatima kandidatskih preferenci iz određenih opština.⁴⁵

Mediji i zainteresovane strane su komentarisali veliki broj nevažećih glasačkih listića koje su pokazali podaci “K-Vote“-a koji su dostigli cifru od 52.522, što predstavlja 7 posto, veći procenat u odnosu na prethodne parlamentarne izbore 2014. godine.⁴⁶ CIK je zatražila od Centra za prebrojavanje i rezultate detaljnu post-izbornu analizu nevažećih glasačkih listića. Kasnije se ispostavilo da su neki od velikog broja nevažećih glasačkih listića koji su prijavljeni putem “K-vote“-a posledica pogrešno popunjenih protokola rezultata.

B. Centar za prebrojavanje i rezultate

Tabeliranje zvaničnih rezultata, uključujući i preferencijalne glasove za kandidate, vrši se samo u Centru za prebrojavanje i rezultate⁴⁷ (CPR), na centralnoj lokaciji gde se broje uslovni

⁴⁴ CIK je objavila preliminarne rezultate sa 2.487 do 2.490 biračkih mesta, dok za tri biračka mesta podaci nisu dostupni. Ovo je objašnjeno IPM EU, i to da jedno biračko mesto BM 2042a/28r nije unelo podatke putem ‘K-vote’-a i kasnije je prebrojavalo glasove opet, dok je drugi slučaj bio mobilno BM 1119b/01d gde nije bilo birača. U trećem slučaju BM 2063a/01d nije bilo u funkciji.

⁴⁵ Političke partije su prikupljale podatke o ORK putem svojih posmatrača na biračkim mestima ili možda od drugih izvora.

⁴⁶ Na izborima iz 2014. godine broj nevažećih glasačkih listića koje je prijavila CIK iznosio je 30.725 (4%) zajedno sa 4.842 nepopunjena glasačka listića (0,6%).

⁴⁷ Centar za prebrojavanje i rezultate se nalazi u skladištu u industrijskoj zoni u blizini Prištine.

glasački listići, glasovi birača sa posebnim potrebama (BPP), glasovi putem pošte za birače van Kosova, i bilo koji regularni glasački listići onako kako zahteva CIK. Ovo je takođe mesto gde se revidiraju i tabeliraju obrasci rezultata sa svih biračkih mesta i gde se sačinjavaju konačni rezultati.

Unos: Dana 12. juna, izborni materijal sa čitavog Kosova je stigao u CPR. Prvi korak u procesu unosa bio je proveriti da li je svaka glasačka kutija sadržala traženi materijal, kao što je evidencija glasova, kontrolni obrazac za rezultate (KOR), obrazac rezultata za kandidate (ORK), konačni birački spisak (KBS), kao i spisak uslovnih birača (SUB) i koverta za uslovne glasačke listiće (KUGL) u slučaju udvajanja biračkih mesta. Ukoliko je sve bilo potpuno i u redu, glasačka kutija se šalje u zonu skladištenja, a evidencija birača se šalje na arhiviranje, a KOR i ORK se šalju na skeniranje i unos podataka. Ukoliko neki materijal nedostaje ili obrasci nisu popunjeni, glasačke kutije su nose u karantin. Od ukupno 2.490 biračkih mesta, 189 je poslato u karantin u fazi unošenja podataka usled pogrešnog broja pečata ili nepotpunog ili nedostajućeg materijala. CIK je 15. juna odlučila da prebroji 30 ovih biračkih mesta i poništi 391 uslovnih glasačkih listića iz 19 dvostrukih biračkih mesta.⁴⁸, dok je preostalih 140 glasačkih kutija obrađeno kao regularne.

Skeniranje i unos podataka: Nakon faze unosa podataka, CPR je skenirao obrasce sa rezultatima (KOR, ORK) sa biračkih mesta i skenirao birače koji su se potpisali u biračke spiskove. Rezultati KOR-a i ORK-a su uneti bez međusobne provere, pri čemu su supervizori proveravali rezultate oba unosa podataka. Tempo je bio bezrazložno spor i stopa administrativnih grešaka bila je naročito visoka jer se pokazalo da 84% ORK-ova ima nepodudarnosti između dva unosa podataka.

Revizija: Ukupno nekoliko stotina biračkih mesta je poslato na reviziju u nekom trenutku usled nepodudarajućih brojeva u formularima rezultata, a od toga 398 biračkih mesta nije uspelo da prođe reviziju i moralo je sprovesti prebrojavanje.⁴⁹ Komunikacija između CPR-a i CIK-a je imala nedostatak tačnosti, a naročito se činilo da su postojali nejasni uslovi za odlučivanje o tome da li bi ponovno brojanje trebalo biti parcijalno (samo glasovi za jedan politički subjekat) ili potpuno, ili u kojim slučajevima se nivo tolerancije možda povećao i kako bi to CPR tačno trebalo da primeni. Ukupan broj biračkih mesta na kojima se vršilo prebrojavanje bio je 425, ili 17% svih biračkih mesta. Postupak žalbi i pritužbi je za rezultat imao dodatno prebrojavanje koje je naložio IPŽP: 117 3. jula i 23 6. jula (videti dole - Žalbe i pritužbe).

Da bi se povećala transparentnost ovih procesa brojanja i prebrojavanja, CIK je odlučila da poveća broj posmatrača koji su dozvoljeni po političkom subjektu u CPR-u, a 17. juna je počela da na svojoj internet stranici objavljuje skenirane obrasce rezultata (KOR-ove i ORK-ove) sa biračkih mesta.⁵⁰

Glasački listići za birače van Kosova i uslovno glasanje: Po završetku prebrojavanja na biračkim mestima 23. juna, CPR je počeo sa brojanjem 5.949 glasova van Kosova. Rezultati brojanja glasova pristiglih su prikazani na zidu CPR-a i ovo brojenje je završeno za dva dana.

Nakon pauze za Bajram tokom vikenda, CPR je nastavio sa pripremom za brojanje 25.488 uslovnih glasačkih listića i 1.939 glasačkih listića za birače sa posebnim potrebama (BPP). Proces verifikacije i potvrde uslovnih glasačkih listića je ošteto nedostatak transparentnosti,

⁴⁸ Razlozi za njihovo poništenje uglavnom su nedostatak potpisa birača na biračkoj listi ili odstupanje između broja uslovnih glasačkih listića i broja potpisa na biračkom spisku za uslovno glasanje.

⁴⁹ CIK je odlučio da 17. juna izvrši prebrojavanje na 115 biračkih mesta, a 280 biračkih mesta 19. juna (odluka CIK-a 1112-2017) i tri biračka mesta 23. juna (odluka CIK-a 1137-2017).

⁵⁰ <http://www.kqz-ks.org/en/news/Details/324>

doslednosti i tačnosti u pogledu pravila za identifikaciju uslovnih birača i pravila za utvrđivanje njihove podobnosti.

Predsednik CPR-a je izjavio da postoje dve kategorije uslovnih birača čiji su glasački listići odbijeni: ili su već glasali sa redovnim ili drugim glasačkim listićem za uslovno glasanje, ili, u većini slučajeva, to su bili birači koji nisu pronađeni na konačnom biračkom spisku. Razlog za to bi bio da oni nisu obezbedili na koverti glasačkog listića za uslovno glasanje (KUGL) jedinstveni identifikacioni broj, što je jedna od četiri informacije koje birač treba da unese: ime, prezime, datum rođenja i jedinstveni identifikacioni broj.⁵¹

Mnogi od odbijenih uslovnih glasačkih listića bili su iz opština sa većinskim stanovništvom kosovskih Srba - Novo Brdo (68,3% odbijeno), Zvečan (54%), Severna Mitrovica: (49,4%), Leosavić (41,9% odbijeno), Zubin Potok (37%) i Parteš (30,3%). Uslovni glasački listići su pomešani sa glasovima za birače sa posebnim potrebama u serijama od 150 do 250 glasačkih listića iz iste opštine. Serije su izbrojane na stolovima za brojanje, a obrazac rezultata po seriji prikazan je na zidovima CPR-a i unesen u sistem baze podataka.

Objavljivanje rezultata: Nakon završetka brojanja svih uslovnih glasačkih listića 28. juna, CPR je sastavio konačnu tabelu rezultata za političke subjekte i kandidatske preference, zajedno sa raspodelom mesta za entitete i kandidate.

CPR je 29. juna 2017. godine predstavio konačne podatke CIK-u, a neki članovi CIK-a su kritikovali ono što su ocenili kao očigledne nedoslednosti u ukupnom broju nevažećih glasačkih listića, neiskorišćenim glasačkim listićima, kao i ukupnom broju birača koji su glasali uslovno, glasačkim listićima za birače sa posebnim potrebama ili glasačkim listićima za birače van Kosova. CIK je zatražila od CPR-a da proveri doslednost svojih cifara, i istog dana odlučila da objavi konačne rezultate izbora za sve izabrane političke subjekte i kandidate. Da bi se poboljšala transparentnost, CIK je odmah objavila sve rezultate izbora na svojoj internet stranici, uključujući tabelarni broj glasova za kandidate iz 26 političkih subjekata na svakom biračkom mestu. CIK je takođe objavila skenirane obrasce rezultata (KOR, ORK) sa 425 ponovnih brojanja, obrasce rezultata birača koji su glasali van Kosova i obrasce uslovnih rezultata.

Sve u svemu, Centar za prebrojavanje i rezultate pruža preko potreban dodatni nivo kontrole nad izbornim procesom. Iako ostaje nerazdvojiv kako bi se obezbedilo čišćenje podataka o biračkim mestima, proces CPR-a je neefikasan, neke od njegovih metoda bespotrebno oduzimaju prevše vremena, a delovima procesa nedostaje tačnost i transparentnost, naročito postupanju sa uslovnim glasačkim listićima.

⁵¹ Uslovni birači je trebalo da napišu četiri informacije na spoljnim kovertama za uslovno glasanje (KUGL): ime, prezime, identifikacioni broj i datum rođenja. U Centru za brojanje i rezultate, KUGL se smatraju važećima sve dok se:

(1) može utvrditi identitet osobe;

(2) može ustanoviti podobnost na osnovu njihovog upisa u konačni birački spisak; i

(3) glasački listić za uslovno glasanje smatra prihvatljivim jer birač nije glasao sa regularnim glasačkim listićem ili drugim listićem za uslovno glasanje, ili sa listićem za glasanje za birače van Kosova.

Priručnik o procedurama CPR-a predviđa da za potrebe prvog koraka - identifikacije birača, CPR mora osigurati da koverta sadrži barem ime i prezime, a zatim i identifikacioni broj ili datum rođenja. Ukoliko birač nije dao svoj identifikacioni broj ili isti nije pronađen u bazi podataka, CPR bi i dalje mogao da pokuša da utvrdi identitet uslovnog birača na osnovu imena, prezimena i datuma rođenja.

XI. IZBORNI SPOROVI

A. Žalbe i pritužbe

Podnosilac žalbe i pritužbe može biti svako lice, fizičko ili pravno, koje ima pravni interes u vezi sa pitanjem ili za koje se misli da se je pretrpeo/la kršenje prava u vezi sa izbornim procesom. U ovu kategoriju spadaju birači, politički subjekti, članovi KBM ili OIK, ili posmatrači političkih stranaka. IPŽP takođe prihvata žalbe koje podnose NVO.

Podnosioci žalbi imaju 24 časa nakon zatvaranja biračkog mesta da podnesu žalbe u vezi sa procesom glasanja i 24 časa od navodnog kršenja koja se odnose na narušavanje perioda tišine i brojanja i tabeliranja. U svakom slučaju, IPŽP ima 72 sata od prijema žalbe za donošenje odluke, u vezi sa kojom se može žaliti Vrhovnom sudu u roku od 24 sata.

Do objavljivanja rezultata izbora

Do objavljivanja rezultata od strane CIK-a 29. juna, Izborni panel za žalbe i predstavke (IPŽP) primio je ukupno 354 žalbi i pritužbi. Od toga, 141 je odobrena, povučeno je 16, a ostatak je odbijen na osnovu osnovna ili suštine. Od odbijenih pritužbi i žalbi, pet je bilo uloženo Vrhovnom sudu, pri čemu su odluke IPŽP-a u suštini bile prihvaćene (jedna je izmenjena po pitanju forme, ali je u suštini prihvaćena).

Ukupno se 289 žalbi ticalo kampanje na jedan ili drugi način: Odbijeno je 20 zato što su podnete tokom perioda predizborne kampanje (a zakon i odgovarajuća uredba CIK-a, zajedno sa kodeksom ponašanja, regulišu samo ponašanje političkih subjekata tokom službenog perioda kampanje); 181 žalba se odnosila na izbornu kampanju, a 88 se ticalo narušavanja izborne tišine. Od svih pritužbi 151 su podnele NVO, a ostale uglavnom politički subjekti. IPŽP je dodelio kazne u iznosu od ukupno 357,200.00 evra za narušavanje kampanje, uglavnom zbog relativno malih prekršaja (stavljanje postera na pogrešna mesta i slično).

Međutim, u slučaju žalbi podnetih u vezi sa prekršajima oko brojanja glasova u roku od 24 sata nakon navodnog kršenja, IPŽP je odbacio ove žalbe kao neprihvatljive, što u suštini ukazuje podnosiocima žalbi da se vrate nakon objavljivanja rezultata, ukoliko su i dalje oštećeni. Moguće je da je ovo zaista načinilo neke planirane žalbe uzaludnima - od osam žalbi odbijenih kao nedozvoljene odmah nakon prebrojavanja, samo su tri podnete ponovo nakon objavljivanja rezultata. Ali ovo je takođe dovelo do akumulacije 66 žalbi koje su podnete u roku od 24 sata nakon objavljivanja rezultata od strane CIK-a. Pored toga, bavljenje ovim žalbama odmah i otkrivanje nekih manipulacija tokom brojanja bi moglo povećati svest o daljim revizijama u CPR-u, ukoliko se to uradi odmah nakon dana izbora. IPŽP tvrdi da odlaganje žalbi do posle objavljivanja konačnih rezultata omogućava podnosiocima žalbi da bolje pripreme žalbe. Ovo je tačno jer na ovaj način oni mogu, na primer, da prilože objavljene skenirane obrasce sa rezultata u svojim argumentima. Štaviše, član 119.1 ZOI u izmenjenom tekstu navodi da osoba čija su prava u vezi sa izbornim postupkom povređena može podneti žalbu IPŽP-u u roku od 24 sata nakon zatvaranja biračkih mesta - tako da, iako je sporno prihvatiti žalbe nakon objavljivanja konačnih rezultata, one koji su podnesene odmah nakon dana izbora ne bi trebalo da budu odbijene kao nedozvoljene.

Žalbe podnete IPŽP-u nakon objavljivanja rezultata

Posle objavljivanja rezultata podneseno je 66 žalbi i pritužbi i IPŽP je pokrenuo istražne postupke u CPR-u u vezi sa 23 žalbe i pritužbe. Od 66 žalbi, IPŽP je odobrio 40 kao osnovane i odbio 26 kao neosnovane ili izvan vremenskog roka.

40 osnovanih pritužbi dovelo je do toga da IPŽP da naredi prebrojavanje glasova za 117 glasačkih kutija, 15 u potpunosti i 102 delimično. Prebrojavanja su održana 3-4. jula u CPR-u

uz prisustvo posmatrača iz političkih subjekata. Ocenjuje se da su prošli nesmetano i nekontroverzno.

Prebrojavanja su dovela do nekoliko promena u raspodeli mandata:

- U okviru Srpske liste, Slavko Simić, lider stranke, dobio je mandat sa 12,603 glasova od Branimira Stojanovića koji je imao 12.464 glasova.
- U okviru koalicije LAA, Naser Osmani (LDP) dobio je mandat sa 7.350 glasova u odnosu na Imeta Rahmanija sa 7.272 glasova.
- Na listi KDTP, Fikrim Damka je dobio mandat sa 2.980 glasova u odnosu na Mahira Jagčulara sa 2.928 glasova.

IPŽP je rešio pitanja žalbi u okviru zakonskih rokova⁵². Za razliku od značajnih novčanih kazni (357.200,00 evra) nametnutih na političke subjekte zbog kršenja (relativno malih, poput postavljanja plakata na neovlašćenim lokacijama) pravila kampanje, za žalbe u vezi sa danom izbora (glasanje i prebrojavanje) pojedinci nisu kažnjavani. Pri razmatranju žalbi, IPŽP uglavnom usvaja formalistički pristup i ne traži dokaze proaktivno. Zakon ne obavezuje Panel da to čini u svakom predmetu i slučaju, ali IPŽP može imenovati istražne timove, što je učinjeno samo jednom pre objavljivanja rezultata, ali je održano nekoliko saslušanja. IPŽP je postupao u skladu sa zakonom i sopstvenim internim propisima, poštujući procedure i rokove koji su čvrsti, čak i više nego što je uobičajeno za posle-izborne žalbe, kako se ne bi odlagala sertifikacija rezultata. Pravna osnova i obrazloženje odluka IPŽP-a su pružene, iako ukratko, i odluke su objavljene na internet stranici IPŽP-a, u vreme akumuliranog pritiska vezanog za donošene odluke uz malo odlaganja.

Jedna žalba u vezi sa do 1200 uslovnih glasova je odbačena kao neosnovana od strane IPŽP-a. Podnosilac žalbe je ispravno istakao da pravila CPR-a za proveru uslovnih glasačkih listića nisu ispoštovana: pravila navode da se moraju dati ime i prezime, zatim identifikacioni broj ili datum rođenja za proveru ukoliko je subjekat na KBS-u, i njegov ili njen glasački listić bi zbog toga trebalo uračunati. Međutim, tokom provere u CPR-u, srpski identifikacioni brojevi su upisani u bazu podataka KBS-a, koja očigledno samo učitava identifikacione brojeve Kosova. Nakon odbijanja identifikacionih brojeva nije izvršena nikakva dalja provera (korišćenje imena i prezimena i datuma rođenja). Iako je tačno da gotovo svi birači koji su na KBS-u poseduju kosovsku ličnu kartu (jer je kosovski civilni registar onaj na kome se zasniva KBS, iako je, prema rečima direktora za registraciju građana, nekoliko birača koji poseduju samo UNMIK-ova identifikaciona dokumenta i dalje na KBS-u), činjenica da su oni identifikovani sa srpskim ličnim dokumentima ne znači nužno da ne poseduju i lična dokumenta Kosova. Smatralo se da podnosilac žalbe nije dokazao svoje navode dokazima da su ti birači imali validna dokumenta. Međutim, pravi test za uslovne birače trebalo je da bude da li se zapravo nalaze na KBS-u, a ne da li se mogu naći na KBS-u koristeći jedan element, tj. kosovski identifikacioni broj.⁵³ Podnosilac žalbe se žalio na odluku IPŽP-a Vrhovnom sudu, koji odbacio žalbu 6. jula.

Koalicije se smatraju odgovornima za nastale kazne u solidarnosti. Ako bi se koalicija raspala nakon izbora, sve stranke koje su činile koaliciju bi morale da zajednički osiguraju da se sve kazne isplate pre nego što se mogu sertifikovati za predstojeće opštinske izbore.

⁵² U nekim slučajevima odluke se dostavljaju strankama nakon 72-časovnog roka, međutim IPŽP ima dodatnih pet dana nakon pristizanja odluke, pri čemu se utiče na sertifikovanje rezultata izbora na dodatnih 72 sata kako bi se obezbedile kopije njegove pisane odluke uključenih strana(ka).

⁵³ Videti fusnotu 52.

Stepen svesti o procedurama IPŽP-a među pojedincima (ukoliko ne podnesu žalbu preko političkih subjekata ili NVO-ova) je i dalje relativno nizak i nije bio deo obuke za KBM. Barem jedan lokalni posmatrač koji je želeo da zabeleži prigovor u knjizi evidencija na dan izbora nezakonito je odbijen od strane predsednika biračkog mesta, i tada mu/joj je član OIK-a pogrešno rekao da ne može podneti žalbu IPŽP-u bez potpisa predsedavajućeg.

Žalbe Vrhovnom sudu

Dana 4. jula, pet žalbi na odluke IPŽP-a je podneto Vrhovnom sudu. Vrhovni sud je odbacio tri kao neosnovane: dve od kandidata koalicije LAA i jednu iz Srpske liste.

Sud je odobrio obeštećenje u dva slučaja: Gospodin Joldži Šalja (stranka Kosovski Nevi Romani Partia - KNRP) navodi da su nepravilnosti nastale u nekoliko opština. Vrhovni sud je vratio predmet na razmatranje IPŽP-u, koji je delimično odobrio žalbu, naloživši CIK-u da izvrši prebrojavanje na 23 biračka mesta. Prebrojavanje se održalo 6. jula 2017. godine, što nije promenilo raspodelu mesta. Vrhovni sud je odobrio još jednu žalbu, i to g. Vehbija Imerija, kandidata LAA, i zatražio od IPŽP-a da ponovo razmotri ovo pitanje. IPŽP je preispitao slučaj naloživši delimično prebrojavanje na biračkim mestima. Nije bilo promena u rezultatima. G. Vehbi Imeri se nije žalio na drugu odluku IPŽP-a.

Nakon završetka žalbenog postupka, CIK je sertifikovao konačne rezultate 8. jula 2017. godine, otvarajući put za osnivanje novih institucija.

B. Zaštita glasanja

Kršenja koja mogu uticati na rezultate izbora, pored toga što su administrativni prekršaji, mogu se smatrati i krivičnim delima. U takvim slučajevima, IPŽP prosleđuje predmet kancelariji glavnog tužioca kako bi pokrenuo krivični postupak. Ovo ne lišava IPŽP nadležnosti za utvrđivanje administrativne odgovornosti. Saradnja IPŽP-a sa policijom i tužilaštvom poboljšana je kroz institucionalizaciju Memoranduma o razumevanju u vezi sa ovim institucijama i CIK-om.

Operativni plan policije i nacionalnog koordinatora za izbore u glavnom tužilaštvu koji je uključivao angažovanje do 100 tužilaca na dan izbora doveo je do dvanaest slučajeva u kojima je učestvovalo 13 lica i nekoliko privremenih pritvaranja. Većina slučajeva još uvek je bila pod policijskom istragom početkom jula. Nacionalni koordinator za izbore smatra da bi oko osam slučajeva sa osam osoba moglo dovesti do pokretanja optužnica. Do sada je tužilaštvo iznelo četiri optužnice. Sudovi su već doneli presude u tri predmeta, jedan u Peći zbog kršenja slobodne odluke birača (čl. 213 Krivičnog zakonika). Optuženi je uhvaćen kako nalaže glasačima za koga će glasati. Uhvaćen je sa 32 glasačka listića, od kojih je 27 već bilo označeno za istog kandidata. Izvršilac je kažnjen novčanom kaznom od 700 evra. Još jedna presuda slučaja se zadesila u Peći, gde je optuženi bio posmatrač stranke i stoga je osuđen za zloupotrebu službene dužnosti tokom izbora (čl. 214 Krivičnog zakonika). U bilo kom od ovih slučajeva IPM EU nije upoznata sa time da li se istraga odnosila i na moguću komandnu odgovornost. Sud je takođe doneo presudu vezano za drugu optužnicu u Prištini (u vezi sa opštinom Gračanica) zbog uništavanja glasačkih dokumenata (čl.220 KZ). Optuženi je pod dejstvom alkohola pocepao svoj glasački listić i uvredio članove KBM-a zbog toga što nisu dozvolili njegovom sinu da glasa. Osoba se izjasnila krivom nakon 48 sati pritvora i dobila je uslovnu zatvorsku kaznu od 10 meseci - prilično oštra kazna s obzirom da je pocepao samo svoj glasački listić, ali je minimalna kazna zapravo jedna godina zatvora. Druga optužnica u vezi sa navodnim zločinom pretnje kandidatu (čl. 211 KZ) u Peći i dalje je u toku. Osumnjičeni je pretio kandidatkinji SLS-a u selu Brestovik da se povuče sa liste ili će biti otpuštena sa posla. Slični slučajevi su prijavljeni u opštini Gračanica. IPM se sastala sa četiri kandidata iz SLS-a

koji su izgubili posao (u elektroprivrednim kompanijama iz Beograda), navodno nakon što im je rečeno da bi trebalo da povuku svoje kandidature i nakon što su odbili da to učine. Samo jedan od ovih slučajeva, u kome je kandidat tvrdio da ima dokazni materijal osim obaveštenja o razrešenju, dostavljen je tužilaštvu. Tužilac je 3. jula objavio da je okončao istragu jer nije uspostavljena veza između otpuštanja i krivičnog dela vezanog za izbore⁵⁴.

Baza podataka CPR-a ne dozvoljava praćenje promena u procesu (na primer koliko glasova je bilo pri prvom unosu, ko je promenio šta...) ili na primeru konkretnog slučaja, komentarisanje i prosleđivanje istog komentara CIK-u radi daljeg upravljanja (poput prosleđivanja tužilaštvu). Međutim, CIK tvrdi da će proslediti sve dvostruke glasove tužilaštvu⁵⁵ i sve slučajeve prebrojavanja gde je veća verovatnoća da je došlo do krađe nego li samo do greške. IPŽP je takođe istakao svoju nameru da prosledi pretpostavljene slučajeve izbornih prekršaja tužilaštvu. Nacionalni koordinator za izbore u glavnom tužilaštvu izjavio je da će tužilaštvo pokušati brzo da krene sa rešavanjem ovih slučajeva nakon što ih primi kako bi na vreme poslali adekvatne preventivne signale za lokalne izbore, gde je to moguće.

U potpunoj suprotnosti sa asertivnim postupanjem nekih od dodeljenih tužilaca i čak nekih od sudija osnovnog suda na dan i oko dana izbora, pokazalo se da je u velikoj meri nemoguće pratiti više od 600 optužbi za izborne prekršaje koji su prosleđeni tužilaštvu nakon parlamentarnih izbora 2014. godine. Iako svi navodi neće i ne treba da dovedu do optužnice, njih prosleđuju nadležne institucije nakon prve pravne procene.⁵⁶

Usled nedostatka integrisanog (ili ikakvog) sistema upravljanja predmetima između kosovskog tužilaštva i sudskog sistema, prikupljanje podataka za predmete za koje donesena presuda je teško. Ovi podaci se proizvode ručno u zavisnosti od potreba odgovarajuće institucije. Podaci za tužilaštvo nakon izbora iz 2014. godine prikupljeni su iz sedam glavnih tužilaštava na Kosovu. Prikupljeni podaci pokazuju da su tužilaštva na Kosovu razmatrala 23 optužnice u kojima je obuhvaćeno 26 osumnjičenih za krivična dela u vezi sa izborima iz 2014. godine. Svi ovi predmeti doveli su do uslovnih presuda, izuzev jednog u Mitrovici, koji je i dalje pod istragom.

Pored činjenice da su dostavljene informacije o gore navedenih 23 slučaja bile vrlo oskudne, ostaje pitanje šta se desilo sa svim ostalim navodima. Iako je ukazano EU IPM-u da se možda još uvek nalaze pod istragom, postoji nedostatak zvaničnih informacija o tome kako to potvrditi. Ovakav nedostatak dokaza o tome da se sva ili najveći broj krivičnih dela vezano za izbore zapravo kažnjavaju, verovatno će umanjiti odvratajući efekat zakonodavstva od izbornih prekršaja.

⁵⁴ Prema rečima tužioca, kandidata je obavestio njegov poslodavac, kompanija za energetiku sa sedištem u Beogradu koja još uvek drži kosovske Srbe na platnom spisku, da je utvrđeno da je kandidat takođe bio zaposlen u kosovskoj poštanskoj službi. On je tada privremeno suspendovan, upozoren da će biti otpušten ako ne napusti jedno od dva randa mesta i na kraju je otpušten. Ovaj predmet, zajedno sa drugim predmetima kandidata koji su otpušteni iz svojih srpskih energetskih kompanija, očigledno je na čekanju u Privrednom sudu u Beogradu. Mora se reći da, iako je moguće da postoji zakonski osnov za otpuštanje (da zapravo ne postoji posao za osobe koje se zadržavaju na platnom spisku može biti jedan), sasvim je moguće da su četiri kandidata odabrana za otpuštanje upravo zbog svoje kandidature.

⁵⁵ Tužilaštvo bi moralo da pruži veliku pažnju da sagledavanju originalnih dokumenata i potpisa prilikom krivičnog gonjenja nekoga za glasanje više puta, jer su u CPR-u utvrđeni slučajevi gde je unet pogrešan identifikacioni broj, čime se stvara lažni dvostruki unos i drugi oblici zloupotrebe ili greške su takođe mogući.

⁵⁶ Nakon izbora 2014, policijski, inspekcijski i slični organi pokrenuli su 169 krivičnih prijava, više od 400 od strane CIK-a (prema rečima šefa pravne službe u CIK-u, izveštaj D4D pod nazivom "Donošenje pravde na izbore" - govori o 239 slučajeva koje je CIK uputila tužilaštvu) i 34 koje je uputio IPŽP.

XII. POSMATRAČI IZBORA

Uloga, prava i obaveze akreditovanih posmatrača definisani su u ZOI (čl. 54-58) i uredbi CIK-a 07/2013. Zakon predviđa da "Politički subjekti, NVO-i i vladine i međuvladine organizacije, kao i međunarodne organizacije specijalizovane i angažovane na izborima ili zaštiti ljudskih prava, i predstavnici inostranih zemalja imaju pravo da traže akreditaciju posmatrača izbora". CIK je zadužena za izdavanje akreditacije na zahtev posmatrača ili subjekta koji zastupa.

Za parlamentarne izbore 2017. godine CIK je akreditovala ukupno 29.264 posmatrača iz političkih stranaka, koalicija, međunarodnih organizacija, domaćih NVO-a, ambasada i medija. Koalicije su akreditovala najveći broj posmatrača: od 15.784 posmatrača iz pet koalicija LAA je imala 8.306 a PAN je imao 6.766 posmatrača.⁵⁷ Lokalni NVO-i akreditovali su ukupno 8.830, a međunarodne organizacije 301 posmatrača.

Demokratija na delu, koalicija NVO-a, je bila glavna lokalna grupa za praćenje izbora. Poslala je preko 2.500 posmatrača i izdala nekoliko izveštaja o izbornim kampanjama i danu izbora.

Iznenadjujuće veliki broj posmatrača (4.548) je akreditovano od strane CIK-a iz nevladine organizacije po nazivu Regionalni institut za demokratiju, ljudska prava i političke studije. Većina ovih posmatrača bila je akreditovana nešto pre isteka roka, sagovornici IPM EU su optužili NVO da je maska kako bi političke partije imale dodatne akreditovane stranačke posmatrača na biračkim mestima. Ova ne tako poznata nevladina organizacija nije imala internet stranicu, nikada ranije nije posmatrala izbore i nije javno izveštavala o izborima.⁵⁸

⁵⁷ Sertifikovanim političkim subjektima, uključujući i koalicije, je bilo dozvoljeno da samo dva posmatrača budu prisutna na biračkim mestima u isto vreme. Međutim, posmatrači EU su primetili prisustvo više od dva posmatrača iz koalicija PAN ili LAA u nekoliko posećenih biračkih mesta.

⁵⁸ Na pitanje posmatrača EU, neki od ovih "posmatrača iz NVO" čak nisu ni znali ime nevladine organizacije koju su zastupali.

PREPORUKE

Pravni okvir

Br.	Strana	Cilj	Preporuka	Predložene aktivnosti	Ciljane institucije	Načelo
1	str.12	Da se u slučaju parlamentarnih izbora svi zakonski okviri utvrđeni unutar izbornog procesa strogo poštuju i ne preklapaju kako bi se svim učesnicima u izbornom procesu zagarantovalo potpuno uživanje svih prava vezanih za izbore.	<p>Parlamentarne izbore bi u idealnom slučaju trebalo raspisivati sa istim mehanizmom obaveštavanja kao i redovne izbore.</p> <p>Apsolutni minimum za izbore koji garantuje sva prava vezana za izbore bi bilo obaveštenje dva meseca unapred.</p> <p>Pre bilo kakvih izmena u pravnom okviru, raspisivanje parlamentarnih izbora manje od 45 dana nakon raspuštanja Skupštine treba izbeći.</p>	<p>Izmeniti Ustav (član 66.2)</p> <p>Zakon o opštim izborima, član 4, i</p> <p>Uredbu CIK-a br. 15/2013</p>	Skupština Kosova i CIK.	<p>Pravna sigurnost/stabilnost pravila CGPEM (Venecijanska komisija) Poglavlje 2</p> <p>Pravo na efikasan pravni lek: EKLjP član 13; MPGPP, čl. 2</p> <p>Pravi izbori MPGPP, čl. 25</p>
2	str.10	Obezbediti pravnu sigurnost za izborni sadržaj, kao i za različite rokove za žalbe.	Zakon o opštim izborima (ZOI) treba izmeniti kako bi se inkorporirala bitna izborna pravila koja su trenutno navedena u propisima CIK-a, npr. o funkcionisanju Centra za prebrojavanje i rezultate, pravilima za prebrojavanje i poništavanje.	<p>Izmeniti i konsolidovati izmenjeni ZOI.</p> <p>Izmena i/ili dopuna koja utiče na značajne delove teksta takođe bi dovela do preko potrebnog objavljivanja konsolidovane verzije ZOI</p>	Skupština Kosova u bliskoj saradnji sa CIK-om i IPŽP-om.	Pravna sigurnost, CGPEM (VK) poglavlje 2: EKLjP, član 13; MPGPP, član 2.

			Odsek za žalbe bi imao koristi od bolje jasnoće o rokovima i neophodnom sadržaju žalbi.	i Zakona o izmenama i dopunama.		
--	--	--	---	---------------------------------	--	--

Zaštita izbornih prava

3	Str. 29	Dati podnosiocu žalbe dovoljno vremena da pripremi žalbu u vezi sa glasanjem i brojanjem i da dostavi dokaze IPŽP-u kako bi isti ispitao dokaze pre donošenja odluke.	Rokovi za podnošenje izborne žalbe trebalo bi da budu produženi na 48 sati, a vremenski okvir za IPŽP da odluči o tome na 4 dana/96 sati.	Izmeniti ZOI.	Skupština Kosova, u bliskoj saradnji sa CIK-om i IPŽP-om.	Pravo na efikasan pravni lek; EKLjP, član 13; MPGPP, član 2; UDLjP, član 8.
4	str. 30 do 31	Povećati transparentnost procesa žalbi i pritužbi.	IPŽP i Vrhovni sud treba da blagovremeno objave žalbe, žalbe na odluke i konačne odluke na svojim internet stranicama.	Izmeniti Zakon o sudovima.	Skupština Kosova, IPŽP i Vrhovni sud.	Transparentnost
5	str. 29 do 31	Približiti biračima žalbene postupke u vezi sa izbornim kršenjima.	Ogranci IPŽP-a bi trebali biti otvoreni u sedam regiona tokom izbora.	Izmeniti ZOI.	Skupština Kosova, u bliskoj saradnji sa IPŽP-om	Prava na efikasni pravni lek, EKLjP, član 13; MPGPP, član 2; UDLjP, član 8.
6	str. 31 do 32	Poboljšati KBM i znanje birača o procesu podnošenja žalbi i pritužbi	Žalbene postupke treba uključiti u priručnik za obuku KBM i u široko rasprostranjene informacije za birače.	Izmeniti priručnik za obuku KBM, omogućiti adekvatno obrazovanje birača.	CIK, IPŽP	Pravo na efikasan pravni lek; EKLjP, član 13; MPGPP, član
7	str. 31	Osigurati pravo građana da izraze svoje političke	Specijalne tužioce za izbore treba dodeliti svakoj opštini već na početku perioda kampanje.	Sprovesti temeljne istrage o navodima zastrašivanja/pritiska,	Policija Tužilaštvo	Univerzalno pravo glasa; Kodeks dobre prakse u izbornim

	do 32	preference, kao birači i kao kandidati.	Institucije treba da obezbede brzu i adekvatnu istragu, krivično gonjenje i presuđivanje slučajeva zastrašivanja birača i kandidata.	npr. dodeljivanjem specijalnih tužilaca u svakoj opštini još na početku perioda kampanje.	Sudovi Sudski savet Kosova	pitanjima Venecijanske komisije Saveta Evrope
8	str. 32	Unaprediti kredibilitet izbornog procesa, umanjiti izborne prekršaje.	Trebalo bi ustanoviti bazu podataka sa jednim brojem gde se predmeti vezani za izbore mogu pratiti od policije do tužilaštva, pa sve do odluke suda. Ukoliko trenutno planirana baza podataka ne bude osposobljena do januara 2018. godine, trebalo bi primeniti zaseban sistem.	Uspostaviti bazu podataka sa jednim brojem, gde se slučajevi mogu pratiti od policije do tužilaštva do odluke suda.	Policija Tužilaštvo Sudovi Sudski savet Kosova	Univerzalno pravo glasa; Pravo na efikasan pravni lek; EKLjP, član 13; MPGPP, član 2; UDLjP, član 8. Slobodno izražavanje izbora birača, pravični izbori ; MPGPP, čl. 25
9	str. 32	Unaprediti kredibilitet izbornog procesa, umanjiti izborne prekršaje.	Sve prekršaje i zločine počinjene na izborima, uključujući i one počinjene tokom prethodnih izbora, treba temeljno istražiti, goniti i, gde je utvrđena lična odgovornost, kažnjavati. Treba voditi istragu o komandnoj odgovornosti i krivično goniti podstrekivače. Institucije treba da obezbede brzu i adekvatnu istragu, gonjenje i presuđivanje slučajeva izborne krađe i prevare.	Sprovesti temeljne istrage, gonjenje i presuđivanje navoda o bilo kakvim izbornim prekršajima i krađama. Obezbediti redovno i rasprostranjeno objavljivanje rezultata ovih napora.	Policija Tužilaštvo Sudovi Sudski savet Kosova	Univerzalno pravo glasa; Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije Saveta Evrope

Izborna administracija

Br.		Cilj	Preporuka	Predložene aktivnosti	Ciljane institucije	Načelo
10	str.14 do 16	Poboljšati kapacitete izborne administracije za sprovođenje izbora u skladu sa standardima u slučaju vanrednih izbora	U slučaju vanrednih izbora, vremenski okvir za, <i>inter alia</i> , period prikazivanja liste birača, prijave za birače sa posebnim potrebama, za upisivanje i glasanje van Kosova, kao i za imenovanje biračkih mesta treba produžiti.	Izmeniti Ustav, ZOI, Uredba CIK-a br. 15/2013.	Skupština Kosova i CIK.	Pravični izbori. Pravo na glasanje MPGPP, Opšti komentar 25, stav 11
11	str. 15 str. 27	Poboljšati sposobnost birača da predaju važeći glasački listić	Informacije za birače treba znatno poboljšati; naročito u pogledu popunjavanja glasačkog listića, kako se registrovati i glasati van Kosova, kako promeniti biračko mesto, i što se tiče prihvatljivih identifikacionih dokumenata.	Informisanje birača koristeći različite metode i kanale (elektronske društvene medije, NVO-e) širom Kosova i ciljanje birača koji glasaju po prvi put, dijaspore, ruralnih zajednica, osoba sa invaliditetom	CIK	Pravo glasa, MPGPP, čl. 25 Transparentnost i pravo na informisanje MPGPP, opšti komentar 25, stav 11, 12; opšti komentar 34
12	str. 27 do 28	Poboljšati efikasnost i učinak izborne administracije	Obuka službenih lica na izborima na nivou opštine i biračkih mesta trebalo bi da se intenzivira u svetlu posmatranih nedostataka (brojanje glasova, pravila valjanosti glasanja, popunjavanje obrazaca sa rezultatima,	Poboljšati materijal za obuku i plan podučavanja za izborne poverenike (praktične interaktivne vežbe, videosnimci)	CIK	Pravični izbori Opšti komentar MPGPP, br. 25, paragraf 20

			pakovanje izbornog materijala, identifikaciona dokumenta).			
13	str. 16	Rešavanje nedostataka postupaka za glasanje van Kosova	Potrebno je razmotriti duže vremenske rokove i dodatne zaštitne mere kako bi se poboljšala inkluzivnost i integritet procesa glasanja van Kosova.	Izmene ZOI, uredba CIK-a 03/2013	Skupština Kosova, CIK	Prava i mogućnost glasanja
14	str. 15	Poboljšati tačnost biračkih spiskova i raspodelu birača po biračkim mestima	Potrebno je posvetiti značajne napore za uklanjanje preminulih lica iz matičnih knjiga i uspostavljanje jedinstvenog sistema adresa na Kosovu.	Agencija za civilnu registraciju i relevantne institucije treba da implementiraju jedinstven sistem adresa, a CIK da pravilno usmeri birače na biračke lokacije	Agencija za civilnu registraciju, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Kosovska katastarska služba, opštine, CIK	Univerzalno i jednako pravo glasa, Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima Saveta Evrope Venecijanske komisije 1.2.ii
15	str. 14	Povećati učešće žena u izornoj administraciji	Primeniti deklaraciju političkih stranaka za 2015. godinu kako bi se osiguralo najmanje 40% učešća oba pola u izbornom procesu.	Izmeniti Uredbe CIK-a 18/2016 i 19/2016	CIK, politički subjekti	Rodna ravnopravnost CEDAW, član 3
16	str. 27 do 28	Poboljšati transparentnost, doslednost, tačnost i poverenje javnosti u proces tabeliranja rezultata	Proces tabeliranja u Centru za prebrojavanje i rezultate treba znatno unaprediti pružanjem više sredstava, osoblja za obučavanje i unapređenje tehnologija.	Ponovno dizajniranje CPR-a za korišćenje savremenih tehnologija zarad poboljšanja tačnosti i informacija o svim aspektima	CIK, CPR, IFES, međunarodni donatori	Pravični izbori, transparentnost i pravo na informisanje

			KOR-ovi i ORK-ovi se moraju razjasniti	tabeliranja, brojanja i prebrojavanja.		
17	str. 28	Poboljšati transparentnost i poverenje javnosti u postupanje sa uslovnim glasačkim listićima u CPR-u	Treba razjasniti procedure za postupanje sa uslovnim glasovima, naročito u pogledu identiteta i verifikacije podobnosti; posmatrači treba da budu u mogućnosti da prate proces verifikacije.	Razjašnjavanje procedura uslovnih glasačkih listića, pružanje mogućnosti za posmatranje rukovanja uslovnim glasačkim listićima	CPR, CIK	Pravo na glasanje, Pravični izbori Opšti komentar MPGPP, br. 25, paragraf 20
18	str. 25	Poboljšati integritet i garantovati tajnost glasanja	Obuka izbornih službenika bi trebalo da uključi i usredsređivanje na sprečavanje porodičnog glasanja/grupnog glasanja i zloupotrebe glasanja uz pomoć.	Poboljšana obuka KBM	CIK	Pravični izbori Opšti komentar MPGPP, br. 25, paragraf 20

Kampanja

Br.		Namena	Preporuka	Predložene aktivnosti	Ciljane institucije	Načelo/Standard
19	str. 10	Obezbediti pravnu doslednost za pravila o izbornoj kampanji	Pravila kampanje koja se odnose na obaveštavanje i organizovanje političkih događaja, pravila za postavljanje izbornog materijala i pravila za učešće državnih službenika u izbornim kampanjama treba uključiti u ZOI.	Izmeniti ZOI tako da sadrži odredbe koje su trenutno u izbornoj uredbi br. 13/2013 o izbornim kampanjama.	Skupština Kosova, CIK	Pravna sigurnost

20	str. 20	Poboljšati učešće žena u izbornom procesu	Političke stranke treba da identifikuju efikasne mere za povećanje učešća žena na vodećim pozicijama u aktivnostima stranke/izbornim kampanjama.	Izmene unutrašnjih poslovnika o radu političkih stranaka	Politički subjekti Civilno društvo	CEDAW, čl. 3 i čl. 7; Smernice o regulisanju političkih partija od strane OEBS-a/ODIHR-a i Venecijanske komisije, Poglavlje IX. 100, 101
-----------	---------	---	--	--	---------------------------------------	---

Finansiranje kampanje

Br.		Namena	Preporuka	Predložene aktivnosti	Ciljane institucije	Načelo/Standard
21	str. 20	Efikasno sprovođenje zahteva za finansiranje kampanje	Reviziju finansiranja kampanja izbornih kandidata treba sprovesti efikasno.	Skupština Kosova treba da nastavi sa revizijom finansiranja političkih stranaka u skladu sa važećim zakonom i trebalo bi svake godine dodeliti dovoljno sredstava za reviziju. Povećati resurse kancelarije CIK-a za registraciju i sertifikaciju političkih stranaka kako bi se osigurala odgovarajuća obuka finansijskih službenika političkih stranaka.	Skupština Kosova CIK	Sprovođenje pravila kampanje; Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije Saveta Evrope, poglavlje II.3.5 o finansiranju u eksplanatornom izveštaju
22	str. 20	Povećati transparentnost finansiranja kampanje	Učesnici na izborima bi trebalo da budu u obavezi da održavaju zaseban bankovni račun za finansiranje kampanje, sakupljajući sve izvore prihoda i rashoda tokom	Izmene i dopune Zakona br. 03 / L-174 o finansiranju političkih stranaka Javne konsultacije sa relevantnim zainteresovanim stranama radi identifikacije adekvatne institucije za	Skupština Kosova CIK	Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije Saveta Evrope, poglavlje II.3.5 o finansiranju u

			kampanje, kako na centralnom tako i na regionalnom nivou.	spvođenje nezavisne revizije finansijskih izveštaja.		eksplanatornom izveštaju
23	str. 20	Povećati transparentnost finansiranja kampanje	Učesnici na izborima bi trebalo da podnesu finansijske izveštaje najkasnije u roku od 30 dana od dana izbora.	Izmene i dopune ZOI.	Skupština Kosova CIK	Regularnost izbornog procesa/Uputstva o regulisanju rada političkih stranaka, od OEBS-a/ODIHR-a i Venecijanske komisije (2010)

Mediji

Br.		Namena	Preporuka	Predložene aktivnosti	Ciljane institucije	Načelo/Standard
24	str. 22	Da bi se osiguralo efikasno kažnjavanje kršenja i primena pravnih lekova na žalbe i pritužbe tokom izbornog perioda.	Trebalo bi razmotriti da Odbor NKM-a održava redovne i česte sastanke kako bi razmotrio primedbe i kršenja koja je otkrio medijski nadzor NKM-a i blagovremeno donosio odluke.	Održavanje nedeljnih sastanaka članova odbora NKM-a tokom izbornog perioda kako bi razgovarali o nedeljnim izveštajima o praćenju medija i primljenim žalbama.	Nezavisna komisija za medije	Član 15.3 Zakona o Nezavisnoj komisiji za medije.
25	str. 22	Povećati transparentnost i poverenje javnosti.	Potrebno je razmotriti mogućnost razmene sa javnim informacijama o otvorenim postupcima o pritužbama i kršenjima. Blagovremeno objaviti odluke koje donosi NKM.	Držati javnu bazu podataka o otvorenim slučajevima ili deliti ove informacije na zahtev i objavite odluke NKM-a na internet sajtu NKM-a.	Nezavisna komisija za medije	Član 15.7 Zakona o Nezavisnoj komisiji za medije.

26	str. 24	Obezbeđivanje jednakih uslova za kandidate za kupovinu plaćenog vremena i usklađivanje limita za emitere sa vazдушnim platnim materijalom.	Potrebno je razmotriti regulisanje programa sponzorisanih od strane političkih stranaka, slično političkim plaćenim reklamnim spotovima.	Izmena čl. 49 Zakona o opštim izborima, izmena Uredbe KPM-2016/02 Nezavisne komisije za medije.	Skupština Kosova, Nezavisna komisija za medije	Čl. 2, Zakon o opštim izborima; Čl. 2.3, Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije Saveta Evrope.
----	------------	--	--	---	---	---

ANEKS 1: POTVRĐENI REZULTATI IZBORA

Registrovano birača	1.888.059
Broj birača koji su glasali na biračkim mestima	747.228
Uslovni glasački listići, glasanje za birače za posebnim potrebama, birači koji su glasali van Kosova	32.501
Izlaznost (%)	41,30
Važeći glasački listići	727.986
Nevažeći glasački listići	42.554
Prazni glasački listići	6.553
Iskorišćeno glasačkih listića	777.191
Neiskorišćeno glasačkih listića	924.087
Nepravilno popunjenih glasačkih listića	1.746

Politički subjekat	Glasovi	% glasova	Mesta	% mesta
12 (PAN) Partia Demokratike e Kosovës Aleanca për Ardhmërinë e Kosovës Nisma për Kosovën Partia e Drejtësisë Lëvizja për Bashkim Partia Shqiptare Demokristiane e Kosovës Partia Konservatore e Kosovës Alternativa Demokratike e Kosovës Republikanët e Kosovës Partia e Ballit Partia Socialdemokrate Balli Kombëtar i Kosovës	245,627	33,74	39	32,50
35 Lëvizja VETËVENDOSJE!	200,135	27,49	32	26,67
16 (LAA) LIDHJA DEMOKRATIKE E KOSOVËS ALEANCA KOSOVA E RE	185,884	25,53	29	24,17
22 GRAĐANSKA INICIJATIVA SRPSKA LISTA	44,499	6,11	9	7,50
29 FJALA	7,992	1,10	-	-
26 KOSOVA DEMOKRATIK TÛRK PARTISI	7,852	1,08	2	1,67
30 KOALICIJA VAKAT	6,443	0,89	2	1,67
32 NOVA DEMOKRATSKA STRANKA	3,652	0,50	1	0,83
21 SAMOSTALNA LIBERALNA STRANKA	3,540	0,49	1	0,83
19 PARTIA DEMOKRATIKE E ASHKANLIVE TË KOSOVËS	2,425	0,33	1	0,83
24 PARTIA LIBERALE EGJIPTIANE	2,415	0,33	1	0,83
11 JEDINSTVENA GORANSKA PARTIJA	2,369	0,33	1	0,83
27 PARTIJA KOSOVSКИH SRBA-AKTIVNA GRAĐANSKA INICIJATIVA	2,126	0,29	-	-
13 PARTIA E ASHKALINJËVE PËR INTEGRIM	2,107	0,29	1	0,83
18 PROGRESIVNA DEMOKRATSKA STRANKA	1,698	0,23	-	-
20 INICIJATIVA E RE DEMOKRATIKE E KOSOVËS	1,521	0,21	-	-
34 KOALICIJA SDA	1,355	0,19	-	-
33 KOSOVA TÛRK ADALET PARTISI	1,347	0,19	-	-
17 POKRET ZA GORA	1,020	0,14	-	-
36 PARTIA ROME E BASHKUAR E KOSOVËS	955	0,13	1	0,83
25 KOSOVAKI NEVI ROMANI PARTIA	951	0,13	-	-
15 GRAĐANSKA INICIJATIVA GORE	813	0,11	-	-
28 PARTIA DEMOKRATIKE E UNITETIT	478	0,07	-	-
31 GI. ZA PROSPERITET KOSOVA	311	0,04	-	-
14 G I EROMENDJE ALTERNATIVA	244	0,03	-	-
23 NAPREDNA SNAGA KOSOVA	227	0,03	-	-
UKUPNO	727,986	100,00	120	100,00

ANEKS 2: POSMATRANJE MEDIJA

REZULTATI PRAĆENJA MEDIJA IPM EU Vanredni parlamentarni izbori, Kosovo 2017

UVOD

IPM EU je u periodu predizborne kampanje od 22. do 30. maja 2017. godine u vreme od 18:00 do 24:00 na dnevnoj osnovi vršila kvalitativno medijsko praćenje četiri TV kanala (RTK1, RTV21, KTV i Klan Kosova TV).

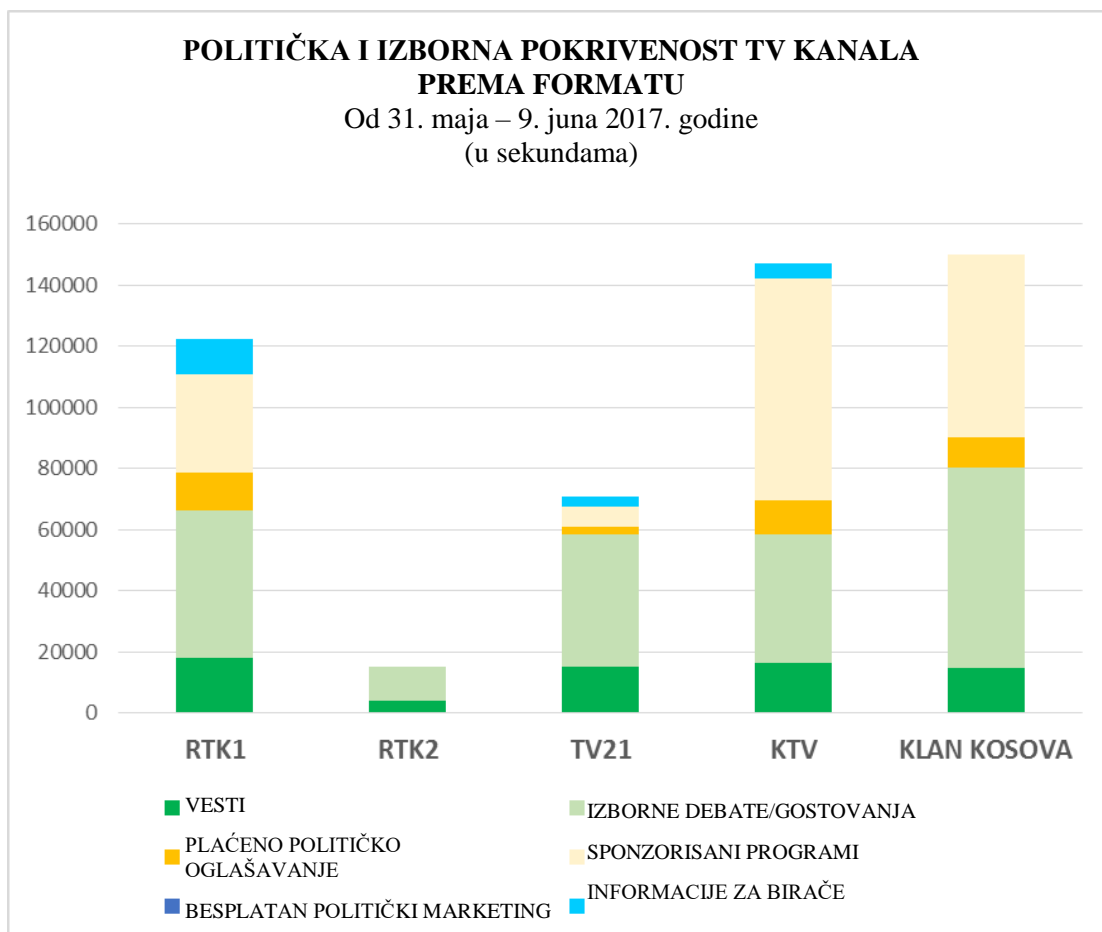
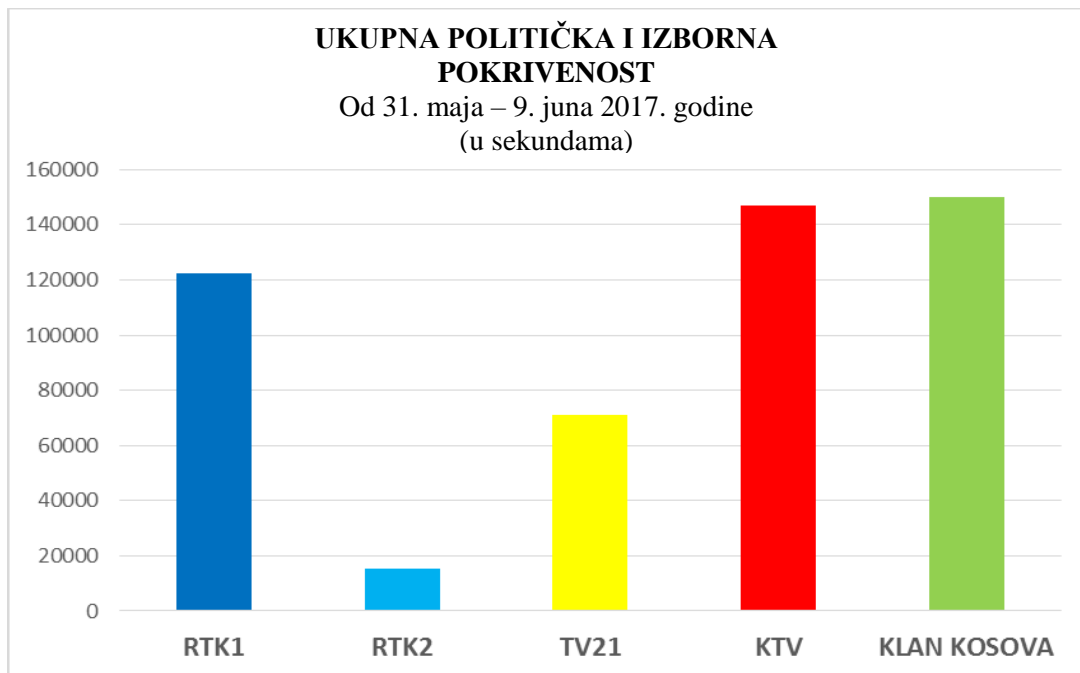
Tokom predizborne kampanje, 31. maja - 9. juna 2017, medijski tim IPM EU sproveo je kvantitativni i kvalitativni medijski monitoring uzorka koji je sastavilo sedam TV kanala:

- ✓ **RTK1**, javni TV kanal (na albanskom)
- ✓ **RTK2**, javni TV kanal (na srpskom i nevećinskim jezicima)
- ✓ **TV21**, privatni TV kanal (na albanskom)
- ✓ **KTV**, privatni TV kanal (na albanskom)
- ✓ **KLAN KOSOVA**, privatni TV kanal (na albanskom)
- ✓ **TV MOST**, privatni lokalni TV kanal (na srpskom)
- ✓ **TV PULS**, privatni lokalni TV kanal (na srpskom)

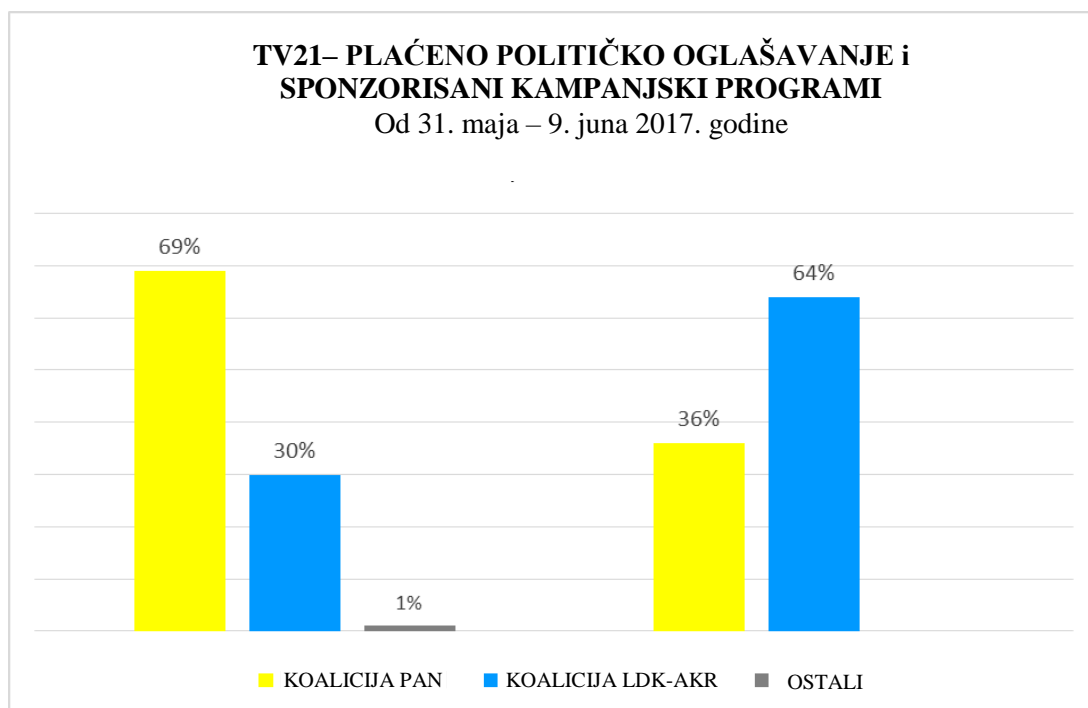
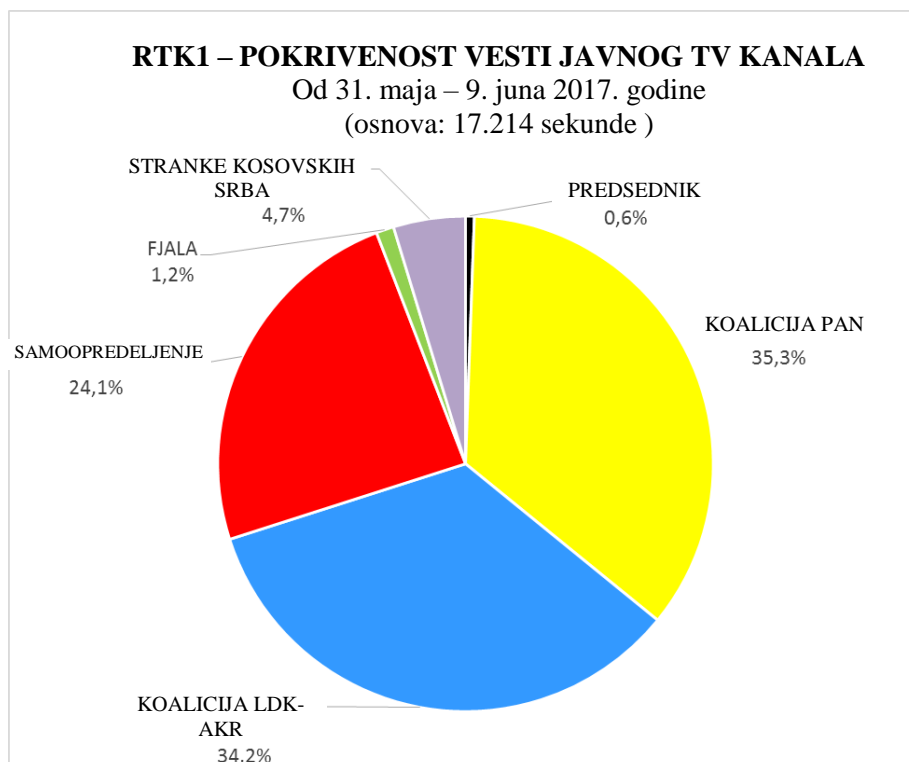
RTK1, RTK2, TV21, KTV i Klan Kosova su dnevno praćeni od 17:00 do 01:00. TV MOST i TV PULS su svakodnevno praćeni tokom glavnog perioda emitovanja.

IPM EU je tokom izborne kampanje sproveda i kvalitativno praćenje uzorka elektronskih i društvenih medija (stranica na Fejsbuku).

POLITIČKA I IZBORNA POKRIVENOST TOKOM IZBORNE KAMPANJE

RTK1 - JAVNI TV KANAL (na albanskom)

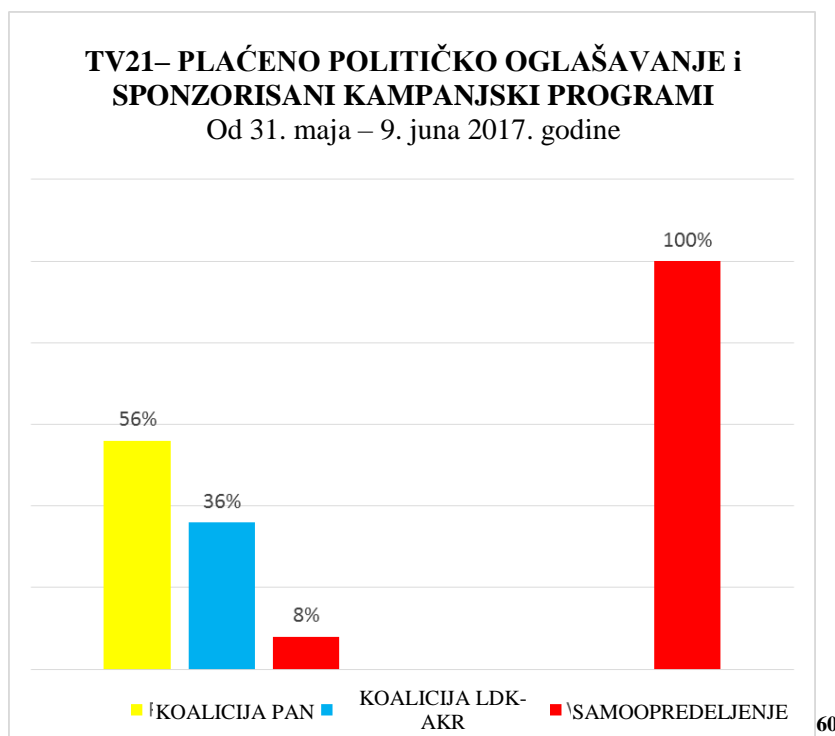
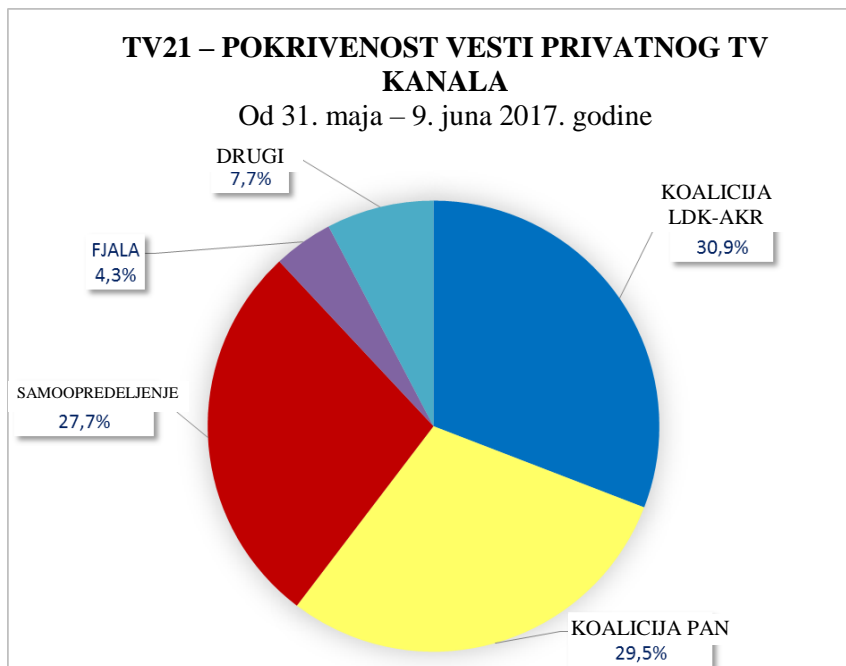

59

⁵⁹ Ukupno vreme plaćenog političkog oglašavanja: 11.130 sekundi.

Ukupno vreme sponzorisanih kampanjskih programa: 32.146 sekundi.

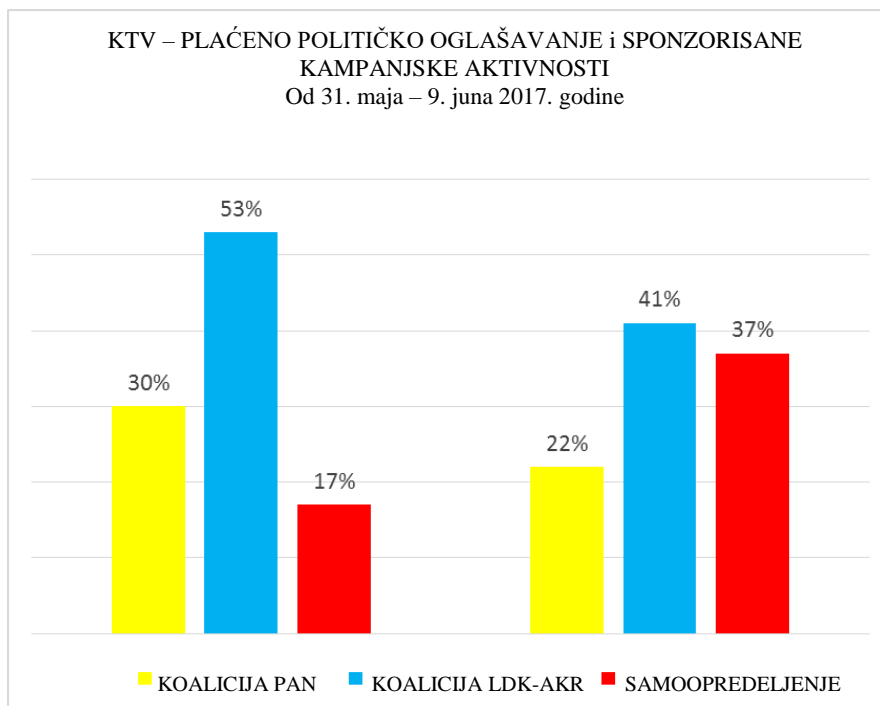
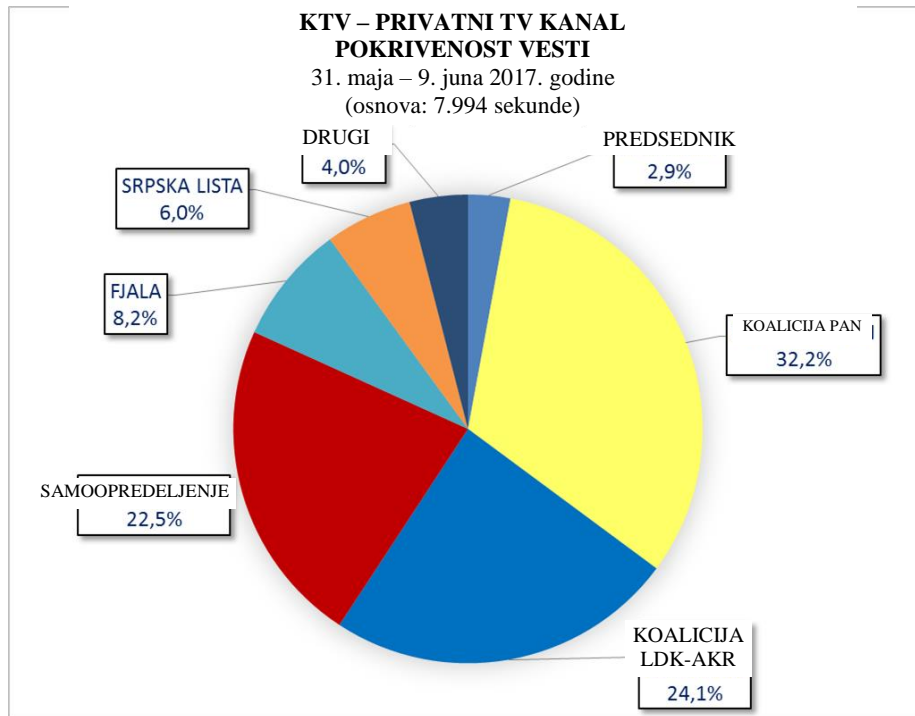
TV21 (PRIVATNI TV KANAL)

⁶⁰ Ukupno vreme plaćenog političkog oglašavanja: 14.764 sekunde.

Ukupno vreme sponzorisanih kampanjskih programa 6.600 sekundi.

KTV (PRIVATNI TV KANAL)

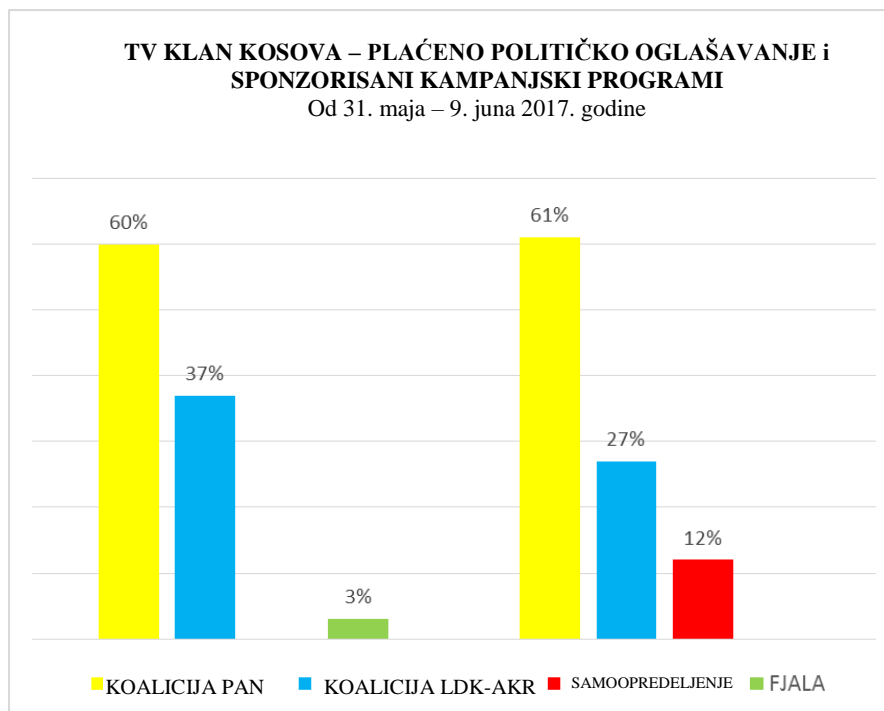
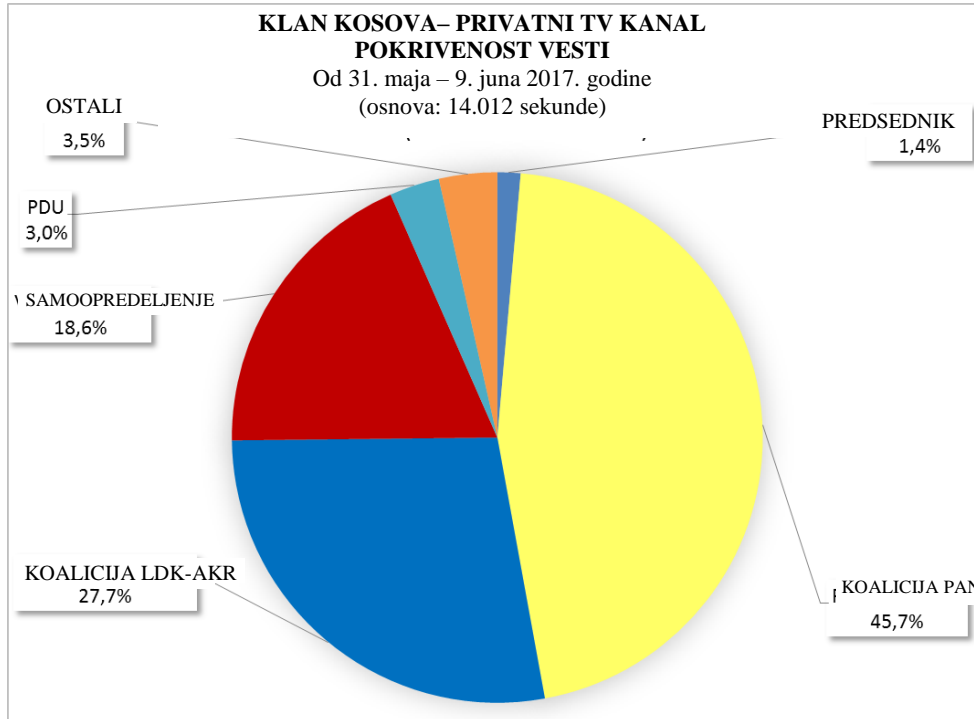

61

⁶¹ Ukupno vreme plaćenog političkog oglašavanja: 10.923 sekunde.

Ukupno vreme sponzorisanih kampanjskih programa 72.257 sekundi.

KLAN KOSOVA TV (PRIVATNI TV KANAL)

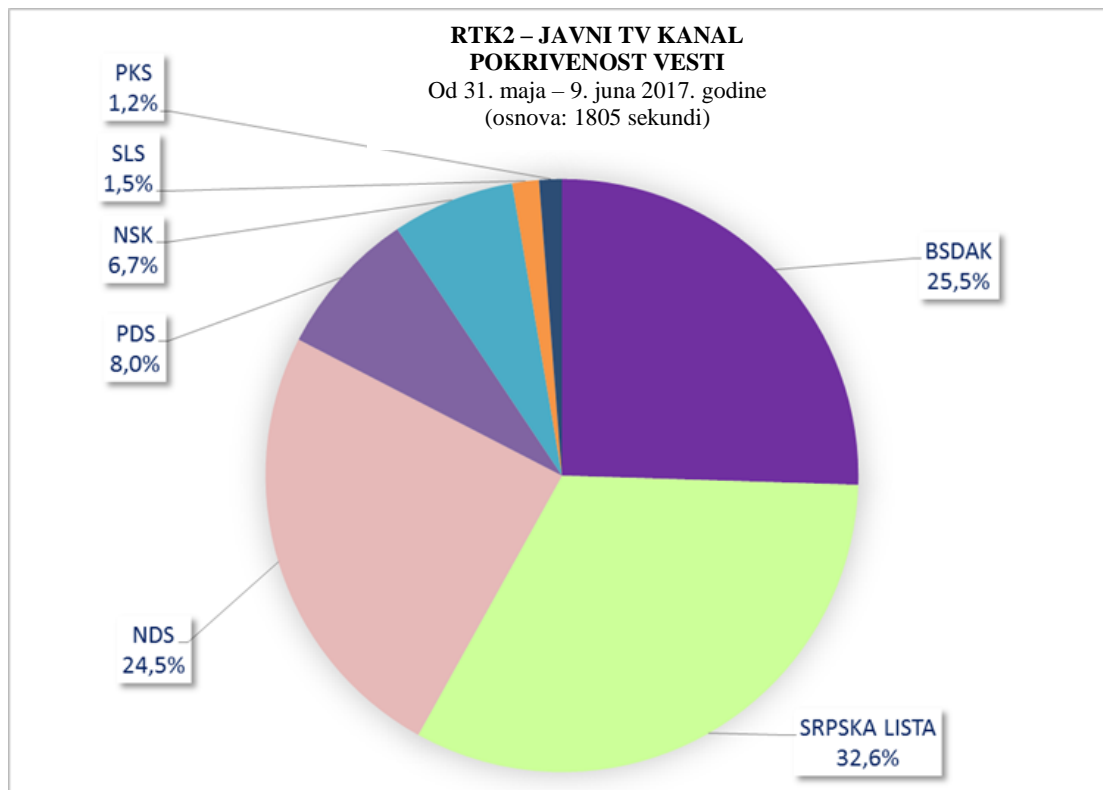

62

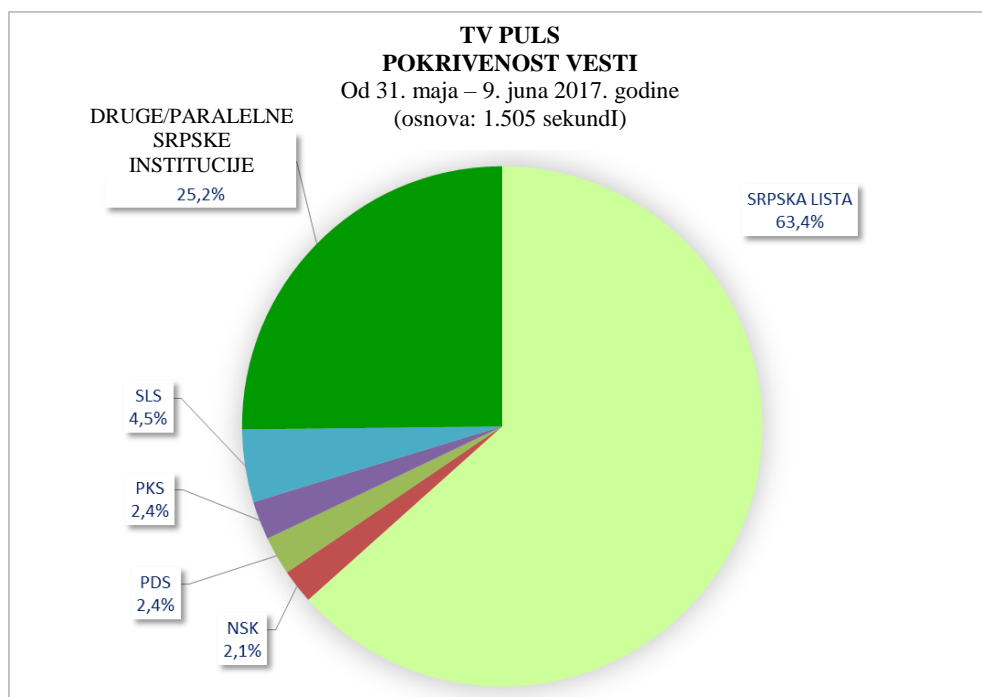
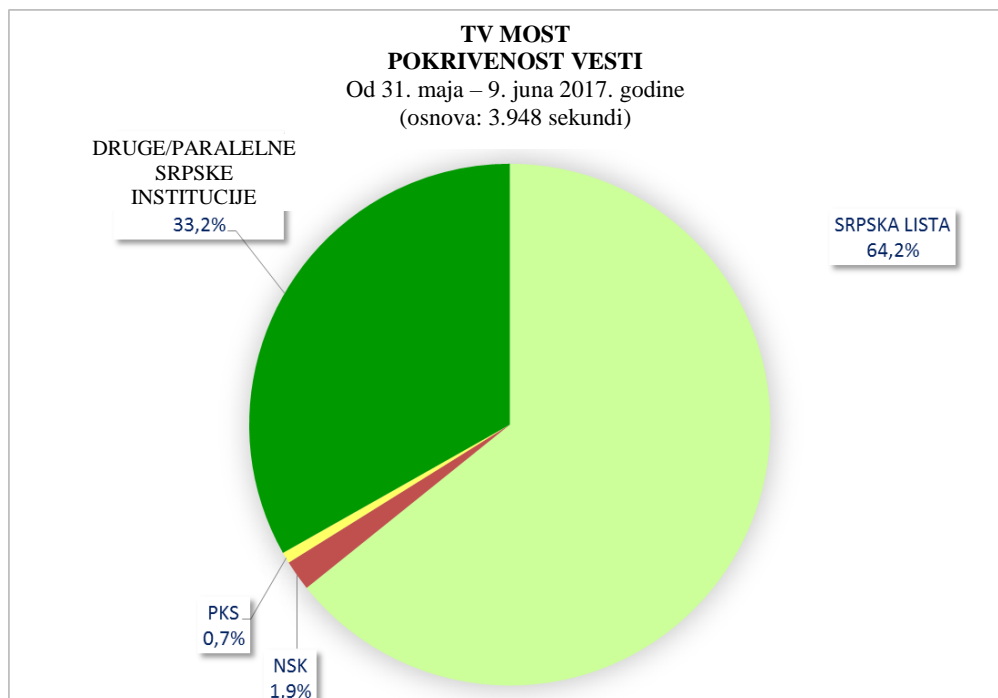
⁶² Ukupno vreme plaćenog političkog oglašavanja: 10.105 sekundi.

Ukupno vreme sponzorisanih kampanjskih programa 58.479 sekundi.

RTK2 - JAVNI TV KANAL (na srpskom i nevećinskim jezicima)

TV MOST i TV PULS (LOKALNI PRIVATNI TV KANALI NA SRPSKOM JEZIKU)

POKRIVENOST KANDIDATA PREMA POLU

